

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલા

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૧ લો

નંદાનાલાલ દલપતરામ કવિ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૩૩૮ ચરણક

પુસ્તકનું નામ કૌટલ્ય ઇતિહાસ-૧

વિષય ૬ - ૧

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલાના નવીન ગ્રન્થો અને આવૃત્તિઓ

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧૭ શકુન્તલાનું સંભારણું	૧૯૨૬
૧૮ યુગપલટો અને મહાસુદર્શન	૧૯૨૭
૧૯ ઉદ્ધૃમોધન	૧૯૨૭
૨૦ અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોલ	૧૯૨૭
૨૧ સંસારમન્થન	૧૯૨૭
૨૨ વિશ્વગીતા	૧૯૨૭
૨૩ ઇન્દુકુમાર, અંક ૨ જે	૧૯૨૭
૨૪ ન્દાના ન્દાના રાસ, ભાગ ૨ જે	૧૯૨૮
૨૫ ગીતમંજરી	૧૯૨૮
૨૬ જલ્દાંગીર-નૃસંહલાન	૧૯૨૮
બીજી આવૃત્તિ: ફેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો	
ફેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જે	
ત્રીજી આવૃત્તિ: વસન્તોત્સવ	
ચોથી આવૃત્તિ: જયા-જયન્ત	

૧૯૨૮ માં છપાશે

પ્રથમાવૃત્તિ: યોધપર્વણી; પાંચ ઉપનિષદો, સમસ્તોક્તી
બીજી આવૃત્તિ: શકુન્તલાનું સંભારણું
ત્રીજી આવૃત્તિ: ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો
ચોથી આવૃત્તિ: ઉષા
છઠ્ઠી આવૃત્તિ: ન્દાના ન્દાના રાસ, ભાગ ૧ લો

પ્રેમલક્ષિ-ગ્રન્થમાલા

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો	૧૯૦૩
૨ રાજસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ	૧૯૦૩-૦૫-૧૧
૩ વસન્તોત્સવ	૧૯૦૫
૪ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ નો	૧૯૦૮
૫ ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો	૧૯૦૯
૬ ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો	૧૯૧૦
૭ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, સમશ્લોકી	૧૯૧૦
૮ જયા-જયન્ત	૧૯૧૪
૯ મેઘદૂત, સમશ્લોકી	૧૯૧૭
૧૦ ઉપા	૧૯૧૮
૧૧ ચિત્રદર્શનો	૧૯૨૧
૧૨ રાજર્ષિ ભરત	૧૯૨૨
૧૩ પ્રેમકુંજ	૧૯૨૨
૧૪ પ્રેમલક્ષિ-ભજનાવલિ	૧૯૨૪
૧૫ સાહિત્યમન્થન	૧૯૨૪
૧૬ વૈષ્ણવી ષોડષ ગ્રન્થો, સમશ્લોકી	૧૯૨૫

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૧ લો

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

વિ. સં ૧૯૮૪

ઈ. સ. ૧૯૨૮

કીંમત સવા રૂપીયા

કર્તાને માટે રજીસ્ટર્ડ

પ્રકાશક: ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,

ભદ્ર, અમદાવાદ, નં. ૧.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગ્રંથાલય પ્રેસીસ્ટ્રી અમદાવાદ
૧૪૩૩૮

આવૃત્તિ ૧ લી

૧૯૦૩

પ્રત ૧૦૦૦

આવૃત્તિ ૨ જી

૧૯૨૮

પ્રત ૧૫૦૦

ધી “ન્યુસ પ્રિન્ટીંગ” પ્રેસમાં

મણિલાલ ઇન્દારામ દેશાઈએ છાપ્યું
કળાધોરા, બેક-હાઉસ-બેન, કોટ, મુંબઈ.

પ્રાણેશ્વરી! ત્રિતિનિ જીવનસાથની હો!
કીધું પ્રયાણ મુજ સંગ ભવાટવીમાં;
તેહુ પોષી આત્મકળી પાંખડીએ ઉઘાડી:
ખીલી કંઈક, કંઈ ધૂળ વિશે ખરી તે.

ખીલી પ્રકાશ ઝીલતાં પ્રભુની પ્રભાના,
કે હા! ખરી જડ વિશે જડભાવ પીતાં,
ગેખી સુગન્ધ સહુ પાંખડીએ ઉઠાવ્યો;
તહેનો રચી રસિક! હાર તહેને વધાવું.

આજે સુદિન તુજનામિની પૂર્ણિમાનો:
જો! ફોણું મેઘપટ કોકિલની કલાએ;
કીકી સમું ધરી શશાંક, જુકુટી પાડી,
ઉઘ્યો પ્રપુલ્લ અમીવર્ષણ ચન્દ્રરાજ.

પૂજ્યો શશી, પૂજું તહેને રસની સુગન્ધે,
પૂજી પ્રકાશું મુજ અન્તર કેરી વાંછા:

આ ચન્દ્રિકા સમ મનોહર ને વિશાલ,
કલ્યાણકારી, ઊડી આશિષથી ભરેલું,
તે પુણ્યશુદ્ધ, મૃદુ, ઉજ્જવલ, બહાલરંગી,
તું હાસજે તુજ અલૌકિક એક હાસ્ય.

માણેકઠારી પૂર્ણિમા: ૧૯૫૮.

પ્રસ્તાવના

દેશકાલપ્રજાત્વના તડકાછાયા ઉતારી જોતાં મનુષ્ય-જીવનના શોકમોહસ્નેહના પ્રસંગો, નીતિઅનીતિ-ધર્મા-ધર્મના પ્રસંગો, સમા, તત્ત્વતઃ એકરંગી હોય છે; જન્મ લગ્નમૃત્યુના આઘાતપ્રત્યાઘાત બહુધા સૌને સમગુણી-સમધર્મી છે. તેથી જ આ ઘણે ભાગે સ્વાનુભવનો કાવ્ય-સંગ્રહ છપાવતાં નિરર્થકતાનો બાધ નથી નડતો.

લોકસમૂહના વધતા જતા કવિતા પ્રત્યેના ભાવ અને પરિચયને લીધે આ સંગ્રહમાં છન્દ, ગરબી, ગઝલોનાં નામ નથી આપ્યાં; તેમ જ હ્રસ્વદીર્ઘનાં ચિહ્નો પણ નથી મૂક્યાં. ગુજરાતના વાંચકવૃન્દને એ વિષયમાં બાલક ગણવો એ હવે યોગ્ય નથી.

વળી, કંઈક શતક ઉપર પિંગળ ઋષિએ ઘડેલાં છન્દનાં ઝાંઝર આપણી નવયૌવના કવિતાએ વર્તમાન યુગમાં ખેંચ્યાં છે, પણ ન્હાનાં પડતાં દીસે છે. દિશદિશમાં દેખાતી નવી નવી છન્દ રચનાઓનો એ અર્થ છે. છન્દના ગુણાકાર ભાગા-કાર, છન્દોના સરવાળા તેમજ બાદબાકી આ કાવ્યોમાં છે.

સંભાળ રાખ્યા છતાં આટલાં પાનાંઓમાં પણ જોડ-ણીની શુદ્ધિ સાચવી શકાઈ નથી. છતાં આપણી લેખન-પદ્ધતિ એક તાર ઉપર આવતી જાય છે એવું સ્થળે સ્થળે દેખાય છે: આ સંગ્રહમાં તેમ જ બહાર.

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૧ લો

૦ આમંત્રણ

❧❧❧❧❧❧

આવો, સન્તો! આવો, સન્તો!
રસકુંજે આવો, સન્તો!

રાસેશ્વરને પદ ઝમે ઝીણાં ઝીણાં ગીત;
નિર્મળ તેજઉઘાડમાં પાન કરીશું નિત્ય:

ઠહાલાં! ઝીલશું, ઠહાલાં! ઝીલશું,
ગીતલહરે ઠહાલાં! ઝીલશું.

સ્નેહવેલના ફાલમાં હીંચશું ઉર હરખાઈ;
પ્રિયગુણગાનકૂલો ગૂંથી ધરશું પ્રિયપદ માંહિ:

પ્રિય સંગે, પ્રિય સંગે,
આનન્દિશું પ્રિય સંગે.

પ્રેમવાટિકાઝરણમાં ગીતીનીરે નહાઈ
રાસેશ્વરને પૂજતાં પ્રભુતા રહે પથરાઈ.

પ્રભુતામાં, પ્રભુતામાં,
જગ ભૂલશું રસપ્રભુતામાં!

આવાહન

આવો અમારે આંગણે, આવો કદી કદી;
વાળી સમાયો ચોક, ત્યહાં આવો કદી કદી.

વિલાસો સ્વર્ગના વેરી ભર્યો દૈવી તવ દેશ;
દીનોના આ ગરીબ ગોખે આવો કદી કદી.

નથી ઉપહાર જેવું કંઈ, હતું તે સહુ ખોયું;
નમન તવ પ્રેમપાલવડે, આવો કદી કદી.

નથી કંઈ પુણ્યનાં પુણ્યે સજેલા આ આવાસ;
ટપકતે પાપને મંડપ આવો કદી કદી.

નયન બીલી શકે નહિ તેજદર્શન ઝળહળતાં;
મધુરમધુરી કલા ખીલી આવો કદી કદી.

સુહાવી વિશ્વના અંધાર અમૃતને પગલે,
કૃપાથી આંખડી આંજી, આવો કદી કદી.

દેવી! અમારે આંગણે આવો કદી કદી;
પૂર્યો હૃદયનો ચોક, ત્યહાં આવો કદી કદી;
આવો અમારે આંગણે, આવો કદી કદી.

કિરીટ

“નામાક્ષરો ઘૂંટી સખિ! દિવસો વિરામ્યા,
 ને રાત્રિઓ રજત અંશુ પૂરી ફૂળી જો!”
 આ શું પ્રદોષ સખિ! જીવનખેલનાનો?
 આનંદખેલન શું આથમશે અકાલ?

આ તે વિશાલ સુખજીવનની ઘટાઓ
 મીઠાચ પુષ્પઝૂલતી અણચિન્તવી સૌ;
 ને જે પ્રપુલ્લ હતું જીવન, બાલ જેવું,
 ગંભીર શાન્ત બન્યું તે સખિ! કાંઈ ઘેરું.

હાવાં રમન્તુ ઝરાણું ગિરિઅંક છોડે,
 પેલા મહાન જગસિન્ધુ ભણી વળે, જો!
 હાવાં પ્રશાન્ત સ્થિર શી ગતિ ધીરી ધારે:
 હા! બાળકાં પ્રિય વિધાન પછાડી મૂક્યાં.

માતા તણું હૃદયપીયૂષ પીધું-ઢોળ્યું,
 દીક્ષા અમૂલ્ય ગુરુની ય લીધી, ગુમાવી;
 કૌમાર આવ્યું, ખીલ્યું, ને કરમાઈ ચાલ્યું,
 ને યૌવને ઘડી દીધી ઉડી જાય છે, જો!

તહો ચે વળી નયન કાંઈ નચિન્ત ભાળે,
 ભાળે ઘડી રમણકાળ વિશાળ સૂતો;
 છૂંદાઈ ત્યહાં કંઈક પાંખડીઓ પડેલી,
 નિર્દોષ ભાવ પણ ચૂંથી અનેક વેર્યાં.

તે--તે વિશાલ મુજ જીવનવ્યર્થતામાં
 આંખો વળી વળી સખિ! અશમ્યું નિહાળે:
 વીણ્યાં કંઈક કુસુમો રસકુંજમાં મેં,
 ને આત્મને કિરણતન્તુ કિરીટ ગૂંથ્યો,
 મધ્યે જડી મણિ અલૌકિક પ્રેમ કેરો,
 બ્રહ્માંડસાર લઈ કોર ગૂંથી અનેરી;
 વેણી વિશે હૃદયમોતી પરોવી મોંઘાં
 મૂક્યો શિરે મુગટ: તે સખિ! આંખ લાળે.

આજે મહાન જગસિન્ધુતટે ઉભીને,
 આજે યુવાલર પ્રમત્ત પ્રદોષકાલે,
 બાલે! વિલોલ નિરખી તુજ શીર્ષમાલા
 સંતોષશેષ પી વિરામતી કીકી મહારી.

કોરી ગિરિશિખરની શત વજ્રછાટો
 આકાશપાટ ઝીલતા જયસ્થંભ કીધા;
 ને ઘોઘ ઘોઘ ગિરિઆરસ દૂધધારે
 આનન્દ કેરી ઘડી કીર્તિગીતે વધાવી:

તે વજ્રના વિજયસ્થંભની વ્યોમધારી,
 તે કીર્તિલેખની ફૂલે પૂજી દેવમૂર્તિ
 કાલોર્મિની સતત છોળ ઉછેદી દેશે;
 ને આ વિરાટ અવકાશ જશે ગળી સૌ.

હા! કીર્તિલેખ જયલેખ સમે કદી યે
 આ સ્વર્ગલેખ સખિ! જીવનનો ભંસાશે;

(૧૫)

તહો યે સલ્લણિ! રસમુકુટ તુજ શીર્ષે
શોભા મીઠી ઝલકતો ચિર રાજશે તે.

ઝીણું અમારું જગતે જડતા ભર્યું છે,
સૂક્ષ્મે સખિ! સકલ આંખ જૂવે ઉઘાડી;
ત્યહાં આત્મની ન વિરમે છલકન્તી છોળો;
પ્રેમાર્મિ જાગી-શમી, અન્ય પ્રદેશ એ તો.

એ પુષ્પથી ગૂંથી કર્ફીક ફિરીટમૂર્તિ
થાશે વિલોપ સખિ! જો અવસાનકાલે;
તહો યે જીવન્ત ઉડશે ઉંડી ભાવનાઓ,
છાશે સખિ! ગગન નિર્મળ પ્રેમગાને.

(૧૬)

હાલરડું

બહાલાં! વિરાળે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ;
પ્રાણુના પ્રકાશ છે પ્રકુંલ જો:

બહાલાં! વિરાળે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

આશાનો જડેલ મહારો માંડવો રે લોલ;
ગૂંથી સૌભાગ્ય કેરી વેલ જો:

બહાલાં! વિરાળે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

આવો, પીયૂષ પાઉં ઉરનાં રે લોલ;
નેત્ર માંહિ આંખું રૂડાં તેજ જો:

બહાલાં! વિરાળે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

પ્રેમનું ઘડાવું રુડું પારણું રે લોલ;
શોભાના બંધાવું હું હિંડોળ જો:

બહાલાં! વિરાળે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

પ્રભુની કરુણાકલા શાં આવજો રે લોલ;
હસજો કંઈ બાલ! ગોડાં હાસ જો:

બહાલાં! વિરાળે મહારા પ્રાણુમાં રે લોલ.

(૧૭)

સ્મરણ

૧

આવી રમન્તી પૃથિવી કરી વિશ્વયાત્રા,
આવ્યા ન ત્હો ય સખિ ! વત્સલ પ્રેમમૂર્તિઃ
આવ્યો વસન્ત, વિરમ્યો, સખિ ! વર્ષ વીત્યું,
આવી ન તે ફરીથી પ્રેમળ આત્મછાયા.

આનન્દ શોક રુદનો ભર્યું વર્ષ વીત્યું,
આવ્યો અઘોર દિન મૃત્યુજલો ભીંજેલો;
જાગે ફરી ઊંડું રડન્તી સ્મૃતિની તન્ત્રી,
ને વિશ્વનાં સુખ સૂનાં અધુરાં જ લાગે.

પૃથ્વીપટ પૂરી વિચિત્રણ વર્ષ વીત્યું,
લગ્નોત્સવો કંઈ થયા, કંઈ મૃત્યુ દીઠાં:
મૂકી પછાડી વિભુ શાશ્વત ચિહ્નપંક્તિ,
ચાલી વહી સતત કાલની ઉર્મિમાલા.

સીંચી કવિત્વ જનઅંતર પોષતા કે,
ને રાજ્યભાર ઝીલતા કંઈ વીરરત્નો,
સંકેલી વિશ્વ વિચર્યા દૂર મૃત્યુલોકે:
મૂકી પછાડી પણ શાશ્વત ચિહ્નપંક્તિ.

ઉગી સખિ ! વિરમશે સુખદુઃખ સર્વે.
રુદશે પેછાડી પણ કાંઈક ચિહ્નમાલા;
જે ! સ્વર્ગલોક કુલછત્ર સખિ ! સિધાવ્યા,
દીઠી ન તે ફરીથી કોમલ પ્રેમછાયા.

આથે આથે ક્ષિતિજ ઝીલતી વૃક્ષમાલા વિરાજે,
ત્હેને તીરે વિરહી જનનાં મન્દ્ર આકન્દ ગાજે;
પાસે પેલા સરિતજલમાં તારલા નાચી ન્હાયઃ
હા ! હા ! વિશ્વે મીઠી સુજનતા કાંઈ ઓછી જણાય.

મોંઘાં બહાલાં ! ભગિની ! વીરલા ! પ્રેમિલાં કુલઅંગો !
એવું આશાઅધુરું વદવું શીખવે છે પ્રસંગો;
કુચાંથી જાણે જડ હૃદયના વિશ્વના એ કુટુમ્બી
રોવું પેવું મધુરું મધુરું પ્રેમીને ચુંબી ચુંબી ?

આકાશોમાં ઊડું ગરજતો મેઘ ડાલે તરંગે,
છાનું છાનું તિમિર વરસે ભીંજતું અંગ અંગેઃ
ત્હારે રોયું ખગકુલ બધું શામળી શી ઘટામાં,
હૈયે હૈયું લઈ રડી લીધું એવું યે આ સમામાં.

વેરાયેલાં પૃથિવિપટમાં દૂરના દૂર છેડે,
બહાલાંઓ તે રુદન કરવા આત્મના ભાવ તેડે;
પ્રેમી હૈયે વિરમી હૃદયું મીઠડું કાંઈ રોવું,
એ ભાવોમાં કંઈ વિરલ છે, ખુદ્ધિ કલ્પે ન ત્હેવું.

બહાલાં મહારાં કુલકુસુમડાં ! હા ! વિખૂટાં હતાં, તે
ભેળાં બેઠાં, રડી-હસી ઉઠ્યાં, ને વિખૂટાં થયાં; તે
ઊંડા ઊંડા પરમ નિયમો વિશ્વમાં સુખ કેરાઃ
સંયોગોનાં ચિર સુખ ભર્યા ધામ એ તો અનેરાં.

સખિ ! જો શોભાવે ગગન ઝીણી શી ચન્દ્રની કલા,
અમી છાંટયું આંજે નયનનયને તેજ વિરલઃ

પ્રકાશી તે તહારાં અમીનયન જો ! બાલ સરલા !
 ઊંડે જ્યોત્સ્નાતીરે પરમ સદનો કાન્ત વિમલ.

સખી ! પેલા ધન્ડુ,

નર્યા જ્યોત્સ્નાખિન્ડુ,

પ્રભુજીના ખોળે સુભગ કિરણો રાસ રમતાં,
 જશું ત્યાં તું ને હું; પ્રિયજન જઈ ત્યાં વિરમતાં.

કદી દુષ્કર્મોની રજ ઉડી હશે આત્મમણિને,
 કદી દુર્ભાવિનું તિમિર ભીંજશે દેવકણીને;
 સખિ ! તે ધોવાશે પરમ જલદીપ્તિ વરસતાં,
 જવું અન્તે સૌને પ્રિયજન વિશે પ્રેમપદમાં.

અહા ! એ તે કેવું !

સુધાસિન્ધુ જેવું !

પ્રભુની છાયામાં નથી વિરહનો ભેદ દમતો,
 ઊંડા દિક્કાલોનો નથી-નથી સખિ ! ભેદ ત્યંહિ તો.
 અને જે ભાસે છે વિરહ સખિ ! આ વિશ્વતલમાં,
 પ્રિયે ! તે તો સર્વે નિયમ પ્રભુના વિશ્વ સ્થૂલના.
 સ્વીકાર્યા બન્ધો ને જગત પીધું, તે જીવન રુડું;
 વિસાર્યા બન્ધો, તે જગત્તટ મૃત્યુ ઊંડું ઊંડું.

૪

જ્યાં ચન્દ્રલોક-જડલોકની છાંય ફૂળે,
 ને જ્યાં વિશાલ રસચેતનલોક રાજે;
 જ્યાં લોલ ઇન્દ્રિયકુલો ન પ્રવેશ પામે,
 ત્યાં સ્નેહશીલ નવજીવનતેજ હાસે.

તારાભર્યું અતલ વિસ્તૃત વ્યોમ સૂતું,
 ને રંગ-રંગ ખીલતી વનરાજિ ડાલે;
 ત્હેને સુકંઠ સુખવાસ દીધા પ્રભુએ,
 સૌન્દર્ય કોમલ વિલાસ પૂરી રસીલા.

એ આ સુરમ્ય સુખજીવનની ય પૂર્વે
 નિર્દોષ શ્વેત હતું જીવન કાંઈ શુદ્ધ;
 ઊંડા ઊંડા વિમલ ભાવ સ્મૃતિ કરાવે,
 ને બાહુડો મનુજ સ્વર્ગપથે સુપ્રેરે.

તોડી બધાં રસિક બન્ધન વિશ્વ કેરાં
 આત્મા વિશાલ રસપૂર વિશે ઝૂકાવે;
 જ્યહાં પ્રેમતત્ત્વની રમે મીઠી ઉર્મિમાલા,
 આનન્દકાન્ત નવજીવન ત્યહાં વિકાસે.

તે સ્વર્ગજીવન વિશુદ્ધ વિશાલતા છે,
 સદ્ભાવી આત્મનની વિસ્તરતી કલા છે;
 તે સ્વર્ગજીવન સખિ! ધર્યું કુલછત્રે,
 સદ્વૃત્તિ પ્રેમ સુકવિત્ત્વ મીઠું ખીલાવે.

૫

ધીરાં ધીરાં, ઊંડાં ઘેરાં
 સુખ સહવતાં, વર્ષનાં દુઃખ વીલ્યાં;
 ના કો આવ્યું, ના કંઈ ફૂડાવ્યું
 ગત પ્રિયજને; આર્દ્રતા શું નથી ત્યહાં?

રહોયું, રોયું, પાછું રહોયું,
 પ્રભુનું નિરમ્યું, આથમ્યું વર્ષતેજ;
 ગાતું ગાતું, તે સઉ જોતું
 અનિમિષ ઉભું વિશ્વનું ઘોર યંત્ર.

સંયોગો ને વિયોગોને
 ઝીણું નયવતાં વર્ષનાં વર્ષ જાશે,
 આછાં આછાં-જ્યોત્સ્નાઆછાં
 દિવસપટ તે અંધકારે ગૂંથાશે,

ને આ પેલાં આકાશો શાં
 નયન છળતાં કાળનાં પૂર છાશે,
 તહો યે-તહો યે કાલાબિંધ એ,
 ગહન તિમિરે, આત્મનું તેજ પીશે.

ને જે વહાલાં આત્મનર્મોઘાં
 પરમ ભૂમિમાં નિત્યના વાસ વાસે,
 જે દિવ્યાત્મા પોતાની આ
 જગત્સીમની માધુરીમાં ન આવે;

સૌ પ્રેમાત્મા, સૌ પુણ્યાત્મા
 સહ પ્રભુજીની દિવ્ય છાંયે ઝીલીશું;
 વહાલી! પેલા દિક્કાલો ને
 ગહન તિમિરો આત્મને તેજ પીશું.

કુંજે કુંજે, પુષ્પે પુષ્પે,
 સુરભિ ચૂમતી કોકિલા લોલ ગાજે,

(૨૨)

ઝીણું ઝીણું, ભીનું ભીનું,
ઝરણુ ઝમતું કૂલડાંમાં વિરાજે;

ધીમે ધીમે આછે વ્યોમે
અનિલ ઝૂલતો મન્દ આનન્દ વાયઃ
ઠહાલી ! જો આ આકાશોમાં
વનવન વિશે ઉત્સવો કાંધ થાય.

ઠહાલી ! જો તું; વ્યોમે સ્ફોટું,
મધુરુ, કુમળું, બાલુડું શું, પ્રભાતઃ
પુણ્યાત્મનના પ્રેમાનનના
અમૃતસ્મિતનો શ્વેત શો મેઘપાત !

ચાલો, ઠહાલાં ! મોંઘાં મહારાં
કુલકુસુમડાં ! પેલી વાત્સલ્યછાયા !
તેજે તેજે, હરિની લહરે
સરલ હૃદયો, વ્યોમ ને વિશ્વ છાયાં !

(૨૩)

પ્રભાત

જાગ્યું ઉષાનું અનિલે ચૂમ્યું નેત્ર પેલું,
ને લોચનો ચૂમી જગાડું તહને સખિ ! હું;
જો જાગી, કેા રસ અપૂર્વ ઊડો સુપેરી,
તહારી પ્રભા સમ, ઉભો પ્રિય ! વ્યોમ ઘેરી.

આંખું પ્રકાશિત ચહુડ્યું વન જો ! હિંડોળે,
ગંભીર ધીર સહકાર અનેરું ડોલે;
પંખીકુલો મધુ શું પ્રાણી પ્રકાશપાન
છેડે પ્રભાત તણું ભવ્ય પ્રવૃત્તિગાન.

આકાશના કુહર ભેદી ઝીણું ઝરન્તા,
અંધારઅન્તર વિષે ય પ્રભા પૂરન્તા,
જો ! કાન્ત, પુણ્યજલ શા, વહીવિશ્વ આવે,
તે તેજના અતુલ ઓઘ તહને વધાવે.

બહાલી ! વિલાસરમણાભર વીતી રાત્રિ,
તહો યે ન દે દિન વિલાસસૂનો વિધાત્રી;
નિદ્રા નિવારી સખિ ! જો નયને રસીલે,
પ્રહ્લાંડ ભવ્ય પ્રભુભાવ વિશે જ ઝીલે.

આછેરું અંગ અજવાળી ઉમંગરંગે,
મીંચી નચાવી શુચિ પાંખ ઝીણા તરંગે,
કેા મંદ મંદ સુકુમાર અનિલ આવે,
ને માનવીનું નવજીવન જો ! જગાવે.

(૨૪)

એવો જગાડી જીવ, ને લઈ સ્નેહજૂલે,
રેડી રસાંજલિ રસાત્મનને પ્રપુલ્લે,
ગેબી હસન્ત સંખિ ! શોભન નેત્ર તહારું
ચુંબી ફરી ફરી પ્રિયે ! ઊંડું અંતર માંહિ ધારું.

—❧❧❧❧❧❧—

બે દર્શન

રમ્ય લહુરિઓ હૃદયની હાસે,
મરકલડાં ભરી કાન્તિ વિકાસે;
સુતનુલતાના આદર મધુરા
બાલે ! આ શાને ?

* * *

આત્મન્ લળી લળી પાલવ ઢાળે,
લોચન કંઈ કંઈ પ્રશ્ન નિહાળે;
દીન વદનના અનિમિષ ઠપકા
બાલે ! આ શાને ?

—❧❧❧❧❧❧—

(૨૫)

લગ્નતિથિ

વૈશાખની શશિમુખી, સખિ ! પંચમીને
છે આજ દિન તુજ ને મુજ લગ્ન કેરોઃ
મોઘો વળી વળી હલે ! પ્રતિવર્ષ આવે,
ને વિસ્મયું સ્મરણ કાંઈ રસીલું લાવે.

કોલાહલે મનુજજીવનને ભરીને
ગંભીર ઘેરું ભવસાગર કાંઈ ગાળેઃ
એ ગાન પી વિચરતી મનુ કેરી સૃષ્ટિ
પ્રારબ્ધપંથ ધપતી પ્રભુના પ્રયાણે.

તું ખેલતી કૂલવતી તટવાટિકામાં,
હું ઊગતો તટ તણા ગિરિરાજ ભેદી;
હા ! એકદા ધવલ વેળુ વિશે કિનારે
ભેળાં મળ્યાં, અણુચિતાં રમવા જ લાગ્યાં.

કીધાં પછી સુભગ મન્દિર કલ્પનાનાં,
તહેમાં અનુપ રસની પધરાવી મૂર્તિઃ
બહાલિ ! તૃષાજ્વલિત લોચન એમ ઠાર્યું,
તહો યે ઉણું કંઈક અંતર માંહિ ભાસ્યું.

ઊઠ્યાં, ઉઠાડી દગ આપણી પૃથ્વીમાંથી,
દીઠી વડી જીવનના જલધિની ઉર્મિઃ
જાગ્યું કંઈક સખિ ! દર્શન એહ લેતાં,
જાગ્યું અમોલું કંઈ ભાવવતું અનામી.

દીધો કરે કર, વર્યાં વર ઉચ્ચગામી,
 ને આદરી રસિલિ! આચરવા પ્રતિજ્ઞા:
 સંઘટ્ટી ચન્દની ઘડી મનવેગી હોડી,
 તહેમાં મહાસફર સારવવા ઠરાવ્યું.

બહાલી! વસન્ત જતી જીવનની વહે છે,
 સંજીવિની પ્રબલ શક્તિ હવે શમે છે;
 ને મંદ મંદ પડતી દગ ઉર્ધ્વગામી;
 તહો યે હજી જલધિ ઊતરવો રહ્યો છે.

શું શું કીધું? નથી નિરર્થક સન્ધુ જીવ્યાં;
 જો! વેળુમાં ભવપટે પદપંક્તિ પાડી;
 રહેશે ઘડીક, ઘડી કોઈકને જણાશે,
 ને સારગ્રાહી જન આશિષ કોક દેશે.

વિસ્મરણ

ઝીણું ઝીણું ફેરે નવરંગ ફૂલડાં રે,
 વિલસે વનિતાઓનાં વૃન્દ જો;
 મધુરી કલા કલાપીની ડાલતી રે,
 પ્રગટે વસન્તનો આનન્દ જો;
 ત્યહારે સખિ ! મુજને વિસરી જશે રે.
 ઝગમગતા કંઈ સુન્દર વ્યોમમાં રે
 છબીલી ઘનની છાયા છાશે જો;
 વીજની લતા ચમકશે કંઠમાં રે,
 આર્દ્ર હૃદયમાં વિલીન થાશે જો;
 સખિ ! ત્યહારે પણ સ્મરણ ન લાવતી રે.
 તજી દિક્ષપાલવ સુભગ પયોદનો રે
 આછી ચાંદણીઓમાં રમતાં જો
 નિર્મળ કાન્ત શરદનો ચાંદ્રો રે
 અમી પાશે, તે પીતાં પીતાં જો,
 બાલે ! જગ ઝીલતાં ભૂત્રી જશે રે.
 ઉપવન વિલાસનાં નન્દન સમાં રે,
 ઘટા ગજવતાં રસિક વિહંગ જો,
 પ્રિયનયનોમાં પ્રિયતમ ડાલતા રે:
 સુખની સુન્દરતાના રંગ જો,
 તહેમાં રમતાં ન સખિ ! સંભારતી રે.
 પણ સખિ !—
 પણ કદિ પ્રેમહીંડાળે હીંચતાં રે
 હસતું નેત્ર સહજ જરી નિરખે જો

આશા—સ્નેહભીનું રસબાલુકું રે
 મૃત્યુ પીને સ્મશાન સિધાવે જો;
 એ અવસર બાલે ! સંભારજે રે.
 કદિ કેા ઘનવીંટી કાળી રાતમાં રે
 વીજખંડ સમી ચિતા ચમકશે જો,
 વનછાયાના કાળા ચોકમાં રે
 ઊડતા આત્મનૃપગલાં પડશે જો:
 તે તુજ રાત્રિ વિલાસભરી જજો રે.
 પણ પછી કદિક પ્રભુમન્દિરમાં રે
 ધૂપલાં અન્તર્દ્વાર ઉઘડશે જો,
 ને સખિ ! નિમિષ હૃદયના ધામને રે
 પ્રભુનું નિર્મળ તેજ સુહવશે જો:
 સખિ ! તે સમય મહુને ન વિસારતી રે:
 બાલે ! પ્રભુપણમાં ન વિસારતી રે.

(૨૬)

વિયોગ

૧

અયિ અબ્રયૂથો !

શીઢ વ્યર્થ મથો ?

નહિ ચક્ર ચહુડું નલમંડળને;

રસકોયલડી

તિમિરે છો જુડી

ચૂમી ભાવિ સમા જગઅંચળને.

શુભ વ્યોમપ્રભા ત્હમને શુભ હો,

તિમિરે અમ આત્મવિહાર રહો.

ક્ષિતિજે નમતું જલ ઝીણું પૂર્યું,

ઝૂલતું ઝૂલતું ઉભરાઈ ગયું:

પણ જો ! ત્રિતીની સરિતા અતલે

હસતી રમતી રસતૃપ્તિ ઝીલે.

ધન ! જા, અયિ ! જા, તુજ તાંડવ ઘોર સમું કરી હું

નહિ નૃત્ય કરું;

જરી જો ! તમરાજની પાંખ નીચે જગ રાચી રહેલ,

હું કેમ ડરું ?

૨

પ્રિય રમ્ય સખિ !

ઝીણું 'પ્રેમ' લખી

રસતીલી મીઠે મુજ મુગ્ધ ઉરે,

ફળવું જ ગમ્યું !

ફળ તો અશમ્યું,

રસપ્રાણ ભલે મધુરું શું જૂરે.

પ્રિયનો કદિ વિશ્વવિયોગ થશે,
 કંઈ ખુલખુલ ગાન મીઠાં રડશે.
 રસઆંખડલી પછી ના નિરખી
 કંઈ અશ્રુ વહે તુજ નેત્ર, સંખિ !
 પ્રિયલન્નિજત મુગ્ધ હલેતી રમા !
 મુજ ભાવ સ્મરી કદિ નિન્દીશ મા.

અયિ જો ! અલી જો !

ઘનમંડળ પાછળ થાય વિલોપ સુચન્દ્રકલાઃ
 સંખિ ! પાલવડો ભીંજવ્યો ઘડીમાં,
 જલખિન્દુ ઝરે તુજ રમ્ય હલા.

૩

તમરાજ ! અહો !

હજી દૂર રહો,

નથી પ્રાણુ દીધો તમ પાર્ષદને;

નથી પાપ પીધાં,

નથી દોષ દીધા

! પ્રયના રસનિર્મળ પાલવને.

ભરી નેત્ર વિશાલ વિયોગ સીંચે,

ત્યમ પ્રેમ વિકાસી-વિકાસી હીંચે.

તિમિરે રમ કે રમ ચન્દ્ર વિશે,

જગતે અમ આત્મવિહાર થશે.

મુખપાંખડીમાં રસતૃપ્તિ દીધો,

તુજ દીપ્તિજલે મુજ આત્મ છીધો !

અયિ ને! સખિ ને! ઊંડી વ્યોમખીણે
 ઝીણી છાંઈ ઉપાની ગુલાખી પ્રભા;
 તુજ શ્વેત ઘૃતિ પૂજતાં ત્યંહિ પ્રેમજૂલે
 જલતાં રસીલાં કેા ઉભાં!

પંખીડાં

પધારો, પંખીડાં પરદેશવાસી હો!
 પધારો, મોકળી છે અમ અગાસી હો!
 કુશલ છે ત્યહાં પ્રજા ને સૌ પ્રજાના પાલ?
 કુશલ છે, સર્વ ત્યહાં મિત્રોની રાશી હો?

કુશલ વાયા અનિલ પન્થે પ્રભુપ્રેરેલ?
 કથા કંઈ તો કહો, વડાલાં પ્રવાસી હો!
 કહો, ઘાડી સખા! કે પાતળી રજની?
 પ્રભા કેવી મધુરમધુ ત્યહાં વિલાસી હો!

પધારો, આગળા ઉઘડે છ અન્તરના:
 વિરાળે દેવસંગે, દિવ્નિવાસી હો!
 પૂજશું દેવ સમ, પૂજશું કુલ સાથે:
 વીંઝી પાંખો ઉડાવો રજ સુવાસી હો!

અને—કાંઈ ખબર દેશો સખી કેરી?
 તહમે આવ્યાં છતાં ચે શું ઉદાસી હો?
 પધારો, પંખીડાં ! મુજ પ્રાણુવાસી હો!
 પધારો, મોકળી છે ઉરઅગાસી હો!

(૩૨)

ગુલાબની કુળી

૧

ઝીણી શી સરિતાની રમે લહરી,
અલી ! નાયતી ત્યાં સ્વછબી શું જાવે ?
નિજ કાન્તિ ગુલાબી સ્ફુરી મધુરી
રસમત્ત કુળી ! જલ માંહિ સૂવે ?

૨

ચૂમીને તુજ લજ્જિત રકિત અનિલ
સખિ ! રસમૂર્તિ ઝીણી મૂલવે :
ફરકા ફરકી તુજ તેજસ નેત્ર
કલા રસિલા પ્રિયની મૂલવે ?

૩

કંઈ તારકકુલ ઝીલે જલમાં
તુજ રમ્ય મનોહરતા પૂજતું ;
કરવૃન્દ વિલાસિની ચન્દ્રકલા
વરસે તુજ મુગ્ધ પ્રભા ફરતું.

૪

શશિકાન્તિ મુખે કંઈ રમ્ય સરે,
મહીં તહારી ય મન્દ સુરેખ તરે,
અહીં આપણી એ સખી હોત
રસીલી ! તહને હું ધરાવત દેવીઉરે.

૫

કંઈ શાશ્વત પ્રેમમણિની લતા
મૃદુ કંઠ, પયોધરમાં રમતી ;

(૩૩)

રસનિર્ઝર, જીવનદાયી અમી
સખિ ! તે પર તું ચ હોતે હસતી.

૬

નવપ્રેમ તાણી સુકુમાર ઉરે
નવરંગી સખિ ! રસઉર્મિ સ્પુરે;
તુજ પાંખડી ત્યહાં સુપ્રભા ઝરતે
તરતી રસિકે ! રસલોલ પૂરે.

૭

સખિ ! ત્યહાં સઉ સ્નેહસખા મળતે:
તું, હું, ને સખી, ને તુજ રમ્ય અનિલ;
મીઠાં પછી પ્રેમગીતો તાણી ઝીલ
ઢળી ઉછળી છવરાઈ જતે.

૮

પણ ક્યહાં ? અયિ ક્યહાં ? સખિ ! એ દિન ક્યહાં ?
જીવનોત્સવ ક્યહાં ?—પ્રણયોદય ?
પ્રાણસખીની કીકી પ્રિયખ્યાસી નિવાસી થયું પ્રણયીમય ?
રે સખિ ! એ દિન ક્યહાં ?

૯

સખિ ! નેત્રથી અશ્રુ વહ્યાં ?
જઈ જો ! ધસતા જલમાં ભીતું આનન;
વિશ્વ ઉરે પગલાં મૂકતું, જઈ હું ચ ઉડું રણ ને વન:
એ સખિ ! ભાગ્ય રહ્યાં.

(૩૪)

૧૦

સખિ ! ભસ્મ હું ચોળું ભલે:

વનવાસ વિહાર ખલે:

રસભેખ વિશેષ ભજે:

અહાલેક અમીર સજે:

પણ પ્રાણ વસે પ્રિયનો મુજમાં, સુરસાલ કળી ! શુંય તે કરશે ?

૧૧

પ્રિયઆત્મન્ ભસ્મ સજીવ કરી જડતા અણુરેણુની સંહારશે;

પ્રિયઆત્મન્ તેજ તિમિરે ભરી ઉર, આશ્રમ, વિશ્વ ઊંડા ભરશે;

પ્રભુમાં-પ્રભુતા જલમાં પ્રિયસાથ તરાવી ભવોદ્ધિને તરશે;

નદીહું, નસુણ્યું, અણુકલ્પ્યું સખિ ! પ્રિયઆત્મ અનેરું કંઈ કરશે.

જાહેનનું ગીત

મંગલ ઘડી સોહે છે, વીરવર! વરઘોડે રહુડો,
ઢળી ઢળી મંગલ પદ વાળુન્ન વહે માધુર્ય;
વધાવે વનિતાઓ ગીત ગાઈ અખંડ સુહાગનાં,
અલૌકિક તેજ પૂરી મુખડે અભિષેકે સૂર્ય:

દિશ દિશ સોહે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે રહુડો.

રચિયો સુવર્ણમંડપ નિર્મલ નીલ આકાશમાં,
ઓપે રજત અટારી સુમધુર ચન્દ્રાકાર;
આંખલડીમાં અમી આંજને દેવકુમારિકા,
કરમાં ધારી ઝારી, વરસે અમૃતધાર;

દશ દિશ રેલે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે રહુડો.

ઉડુમણિ ગૂંથી સન્ધ્યાએ શણગાર્યા બ્રહ્માંડને,
રસનાં ઝરણુ સુહન્ત રમન્ત ગગન મોઝાર;
ભરી ભરી ચંચુ સુકોમલ પિતૃલતાને સીંચજે,
પિતાનું અક્ષત રાખે કુલ, કન્દર્પકુમાર!

દિશા ભરી ગાળે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે રહુડો.

પેલી ડોલે ને ઝૂલે તરુવરની છાંયડી,
ફૂલડાં હીંચે રસે, સુખશીતલ વાય સમીર;
નચાવી નયન તહમારી વીરવર! નિરખે વાટડી,
લળી લળી પન્થ નિહાળે કન્થ કુમારી અધીર:

શમાવા દીર્ઘ અધીર સખીની વીર! ઘોડે રહુડો.

મીઠડાં મુગ્ધ હસન્ત કુમાર નયન ફૂલડાં સમાં,
મંગલ સ્મિતશોભા શું વિશાલ લલિત લલાટ;

વિરાજે વચમાં ચન્દ્રક શાશ્વત શશિસૌભાગ્ય શો,
લાવો વીર! ત્રિલોકતિલક તે ધરને ઘાટ.

કુલના ગોખ સુહાવા વીરવર! વરઘોડે ચ્હુડો.
કાન્ત કનકની લટ લટકે કંઈ કર્પુરભાલમાં,
કિલકિલ કોકિલકલકેલિ ભરી કુંભગાર,
બલજ્યોતિ શા બાલ, સુભગ સ્નેહમધુર બાલિકાઃ
સહ પ્રગટે છે વીર! ભાવિ કેરા ભંડારઃ

વિધિના સોહે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હુડો.
લાવો તેજપ્રભા, લઈ આવો કેસરવેલડી,
લાવી રોપો કુલમાંડવડે વીરવર! આજ;
અમીશીલ છાયામાં બેશીને અન્તર ઠારજો,
વૃદ્ધ વડિલ, ભગિની ન પણ વિસરશો, વરરાજ!

સુન્દર સોહે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હુડો.
ગંભીર સાગરપૂર ગરજે છે ભરી બ્રહ્માંડને,
અનુપમ તટમાં સુમનસુહન્ત લીલાશ છવાય;
ઉર્જવલ કપોતકુલ વનમાં વસતાં વિધુવૃન્દ શાં,
સુધારસ સારવતાં ભરી પાંખ પીચે ને પાયઃ

સુધામય સોહે છે સોહાગ, વીરા! ઘોડે ચ્હુડો.
વિચરે વ્યોમ વિશે શશિબાલા વિમલ વિલાસમાં,
નિરન્તર પિતૃને પરિવાર પ્રસારે પાંખઃ
સૃજવા સ્નેહગૂંથ્યા મંડપ તે પરમ કૃતાર્થ છે;
વિહાર વિલાસ વીરા! સૌ હૃદયની સલ્લણી સાખઃ

સોહે સ્નેહભર્યા મનુમંડપ, વીર! ઘોડે ચ્હુડો.

વિરાજે વિશાલ નલ ઘેરીને વીર ! મુજ તાતની
મોંઘી મેઘાડમ્બર સરિખી શુચિ કુલલાજ;
તહેને સાચવજો, સોહવજો, વીર ! વધારજો:
અમારી અક્ષત કરજો કુલકીર્તિ, વીરરાજ !

સોહે છત્ર ધવલ વર શીર્ષ, વીરા ! ઘોડે ચહુડો.
પ્રિયજન મન્દ હસી શીલ હાસ વધાવે નેત્રથી,
હું ય પણ કુંકુમઅક્ષતથાળ ભરી પૂજશ;
માતાનાં, વીરનાં, સખીનાં વત્સલ નયનો ઠરે,
પિતા પણ જો ! પ્રભુદ્વારથી આપે છે આશિષ:

દિશા ભરી સોહે છે સોહાગ, વીરા ! ઘોડે ચહુડો.
મનોહર મહિમાવાન નયનમાં મધુર વિહાસતાં
વિલાસે દેવમણિ, પ્રભુનાં ઝલકે ઝલકાર;
વિધુમુખી કુલવધની રસસુધા અખંડ સુહાગિણી,
લઈ આપો મુજને વીર ! શોભાશોભનહાર:

દશ દિશ સોહે છે સોહાગ, વીરા ! ઘોડે ચહુડો.
મંગલ પ્રભુમન્દિરની સુશીલ પ્રભા શી પ્રકાશતી
પિતામાતાનાં સ્નેહઅમી પી ખીલતી આજ
વિકસતી સખીની-પ્રિયની આશાઆંજ આંખડી
તહમારી અક્ષત રૂહેજો કુલલતા, વીરરાજ !

દિશ દિશ સોહે છે સોહાગ, વીરા ! ઘોડે ચહુડો:
મંગલ ઘડી સોહે છે, વીરવર ! વરઘોડે ચહુડો.

ધણુ

ઊગ્યો સૂરજ જો લીલૂડા વનમાં રે,
 ઊગ્યો-ઊગ્યો સરવર-ગિરિવરને તીરે.
 જાગ્યાં ઘેરી ઘટામાંનાં પંખેરુ રે,
 જાગ્યાં-જાગ્યાં મેના, પોપટ, મોરલા.

ધણુ લઈ ચાલ્યા વનમાં ખાલ ગોવાલો રે,
 ગાયો લઈ જશે રે આઘી સીમમાં.
 ફરતો ફાલ્યો આંખલિયાનો ફાલ રે,
 શીજો રે સરવરિયા પરનો વાયરો.

ધણુ ચરશે લીલમડું ઘાસલવિંગ રે,
 સરવરનીર પીશે ને નીરમાં ધ્રુમશે.
 ઘાડાં જામ્યાં જાંબુડીનાં ઝાડો રે,
 તહેને શીજો ધણુ વેરાતું ઢળી જશે.

દૂરના સરવર ભરતા ઝરણાં જેવો રે
 ગીતડાં ગાતાં નાદ રાયકો રેલશે.
 આંખાની મંજરીઓ ખાતી કોયલ રે
 વસન્તની વાંસલડી સરિખી ખેલશે.

-મા છેડીશ તું આજે તહારી વેણુ રે,
 પ્રભુનાં ગીત વનવનથી વહી તહેને વધાવશે.-

ચીલામાં ચળકન્તા મરવા વીણી રે
 છાંયે ખેઠા રાયકો ભાત આરોગશે.
 વૈશાખે વંટોળ ઉન્હાઘખ વાશે રે,
 ધ્રુવનાં વાદળ રચશે વનના વાયરા.

બળતાં કિરણોના વરસાદ વરસશે રે,
બળશે ધરતી, બળશે પ્રાણી, પાંદડાં.
વિયોગ શો કંઈ ધોમ ધખે આકાશે રે,
સૂકવશે સૃષ્ટિ, રસ આંખે સીંચશે.

ઉડતાં પંખી ડાળે ભેળાં થાશે રે,
વિસામે વિરમશે જગના પન્થીઓ.
કડવી લીમડીઓની મીઠી છાયે રે
રૂમાલના ઓશીકે રાયકો પોઢશે.
કિલકિલ કરતાં બહાલપડાં પંખેરુ રે
બહાલા ગોવાળ હાલરડે ઊંઘાડશે.
લળીલળી નમતી કૂલવતીનીચીડાળો રે,
પોઢ્યા ગોવાળ ઉંપરથી માંખ ઉડાડશે.

લીલમછમ પદલવમાં ઠરતો વાયુ રે
થાકેલા ગોવાળનો થાક ઉતારશે.
—મંકેરી લે પાલવ તહારો ઉડતો રે,
વસન્તના પાલવની લીઝૂત લે ઘડી.—

નમતો ખેડાર થશે ને સૂરજ નમશે રે,
વાદળિયા સરવરમાં દહેરો આવશે.
તટના ઘાસ વિશે મધમાંખ ગગણુશે રે,
પાળોને શણુગારશે બગની વેલડી.

તરુવર કરતાં વાધી તહેમની છાયા રે,
પશુપંખી પણ લાગ્યાં મદભર ડોલવા.
પોઢ્યા રાયકા આળસ મરડી ઉઠ્યા રે,
ઉઠીને વગાડી ચતરંગ વાંસળી.

આઘી આઘી ખોમાં વળતી ગાયો રે
વાંસલડી સાંભળશે, ટપ ત્યહાં ઊભશે.
જળજળનિર્મળ કમળો છૂંદતી ભેંશે રે
વાંસલડી સુણશે ને જલને ત્યાગશે.

-જે ! જે ! ઘેરા ભવયમુનાતટ રમતા રે
અનહુદ રે ! વગાડે ગોવિન્દ વાંસળી.
સુણ, સમજ, આચર એ ગીતના ભિદો રે,
પશુથી યે પામર શું આપણુ માનવી?—

રહાંજ પડી, આ તડકા કુમળા થાય રે,
સૂરજ પણુ ધરતીના ઉરમાં ઢળી પડ્યો.
કચ્છાં છે ધણુ ? એ કચ્છાં છે બાલ ગોવાળ રે ?
કચ્છાં છે વાંસલડી એ વનવન વીંધતી ?

માત્ર સરોવરજલમાં રમતાં ભાળું રે
દોડતી વાદળીઓના ભૂખરાં દહેરિયાં.
—આછા ધૂંધટ ઉઘાડ, વદન વિકસાવ રે,
વાદળીઓને વેર, પ્રગટ મુખચન્દની.

પ્રિયતમપ્રિય જોઈ લોકડિયાં લક્ષ્મીશે રે,
વસન્ત તો પાંખડીએ પ્રેમ વધાવશે.
—ધન્યનયન ! શુંહાસ્ય વિરલ ! હું પામ્યો રે ?
આશિર્વાદ હૃદયમાં ઉભરાતા ઝીલ્યા.

ભાલકમલસૌભાગ્યસુધા મેંહું ખીધી રે,
ધણુમાં નવ એ દૂધડિયાં લાધ્યાં મહુને.

જન્મતિથિ

વીત્યા કંઈક દિવસો પ્રભુ ! પૃથ્વિકુંજે,
 વીતી અનેક ઘડી તહારી સ્મૃતિ વિહોણી;
 તહારે પદે રવિની મંડલિ રાસ ખેલે,
 ને જન્મયોગગીત ગુંજતી આજ સ્મૃતિ જગાવે.

દીઠી અનેક વિધ સુન્દરતા સુહાતી,
 દીઠા વિવિધ રસના શણુગાર રમ્ય;
 બ્રહ્માંડ દીકું ધરતું વર સ્નેહશોભા,
 ને એમ વર્ષ વીતવ્યાં કંઈ તહારી કુંજે.

તે પ્રેમતેજ દીપતા તુજ આશ્રમોએ,
 તહારા ભલાસ-વિભૂતિભર મંડપોમાં
 શોધે કઠોર કંઈ નિઝહુ માનવીઓ,
 શોધે મહાનિયમ સંયમના નિગૂઢ.

ડોલે વસન્તવનમાં મધુ મંજરીનું,
 ને કોકિલાની રસીલી કલકેલિ ખોલે;
 ત્યહાં દાખવે રસઢળી સહકારડાળે
 વૈરાગ્ય ને વ્રત વિરાજિત ભેખધેરા.

હીંચે તરંગ ગગને રસચન્દ્રિકાના,
 ને આંખડી તુજ કલા મધુરી નિહાળે;
 ત્યહાં ચે બિછાવી તમપાટ ભૂરો ઊંડેરો
 શોધે સીમા મનુજ તેજની અન્ધકારે.

સૌન્દર્ય શ્વેતવધુજ્યહાં વિલસે વિલાસો,
સ્નેહાબ્ધિજ્યહાં લહરતો વિહરે વિહાર,
તે પુણ્યમંડપ વિશે વ્રતરાજ સ્થાપી
સૌ રમ્યતા વિરસના જલમાં ઝળોળે.

*

*

*

વર્ષો કંઈક વીતવ્યાં પ્રભુ ! તહારી કુંજે,
પેલી રમે રવિની મંડલી તેજરાસ;
તે રાસમાં હું ચ રમ્યો રસનો રસીકો,
તે તેજમાં રસિકડાં પ્રિયને રમાડ્યાં.

કુંજે પ્રમત્તમધુ મંજરી વીણી વીણી
માલા શૂંથી મધુરી કોકિલને વધાવી,
ખેલ્યા વિલાસ, કંઈ નૂતન ખેલ વાંછ્યા:
હા ! સર્વમાં પ્રભુ તહને સહસા વિસાર્યો.

પાજ્યાં નથી નિયમ સંયમના અનેરા,
કીધાં નથી વ્રત મહાન વિશુદ્ધિ કાળે;
શોભ્યું જરી ન સહુ તે જનશુદ્ધિ અર્થે,
શોભ્યું : હહા ! પ્રભુ ! તહને સહસા વિસાર્યો.

આનન્દ, યૌવન, વસન્તલીલા વહન્તાં
વર્ષો વીત્યાં કંઈક જીવનનાં સલૂણાં;
બ્રહ્માંડ શોભ્યું, તુજ કુંજની કાન્તિ શોભી,
શોભાસરે પ્રભુ ! તહને સહસા વિસાર્યો.

આજે બધું સ્મરણમાં નીતરે ધૂપેલું;
હા ! તેજગોલ રસિયા રસરાસ ખેલે,

ને જન્મયોગગીત ગાઇ મહુને જગાડેઃ
આજે સ્મૃતિ નયનથી નીતરે ઉછંગે.

ધારી પ્રભાભર સુહન્ત વસન્તવસ્ત્રો,
રાસેશ્વરોની મળી મંડલી વ્યોમતીરે;
ને ગીત ગાય મધુરાં શુભ યોગ કેરાંઃ
લાવણ્યલોલ ગીતડું સુણું એ અનરું.

‘સૌન્દર્યશ્વેતવધુજ્યહાં વિલસે વિલાસો,
સ્નેહાબ્ધિજ્યહાં લહરતો વિહરે વિહાર,
તે પુણ્યમંડપ વિશે વ્રતરાજ રાજે;
ત્યાં પામવો પરમ તે મહિમા પ્રભુનો.’

* * *

પ્રાયશ્ચિતે કંઈ વિધે પ્રભુ ! પાપ ધોઉં ?
તો જોઉં સંતત પ્રકાશ સમીપ તહારો ?
પી પ્રેમનેત્ર પ્રિયનાં, ઉર ધોઇ ધોઇ,
તહારી જગાવું ધુનિ, દર્શન તો દઇશ ?

કેા તેજમંડલ અનુપમ ને સુહાગી
માંગલ્યકારી પ્રિયને મુખડે વિરાજેઃ
એ ધોય વિશ્વવિષ, ને જગની તમિસ્રા;
ધોશે ઊંડા હૃદયનો મુજ અન્ધકારે.

સૌભાગ્યકોર સરિખી જૂકલા ખીતેલી,
ઉદ્ધાસવાહી પ્રિયનાં નયનો રમન્તાં;

(૪૪)

ને નાયતાં ઝળકનર્તન પ્રેમમીઠાંઃ
કર્તવ્યસાર સહુ એ મીટ માંહિ નાચે.

ફારે પરાગ નવવદ્ધરીઓ વસન્તે;
આનન્દહેલિ રસરંગિત વ્યોમ પ્રેરે;
ચન્દાની રેખ ઝલકાર ઝગે ઝીણેરાઃ
કર્તવ્ય પ્રેમમીટથી પ્રભુ ! ત્યાં હું પીશ.

વૈરાગ્ય ખેલું પ્રિયસંગ વિશુદ્ધિખોળે,
ને સ્નેહને સદન ત્યાગની ઝીલ ઝીલું;
કર્તવ્યસાર રસપૂજનમાં સમાયઃ
એવું પ્રભો ! જીવનને રચજે રસીલું.

સોહે પ્રભાતશીલ નિર્મળ પ્રેમશોભા,
આકાશકાન્ત મહિં ભક્તિની છાંય ફૂળી;
એ પ્રેમભક્તિસરમાં ઊજવું પ્રવૃત્તિઃ
તહારી પ્રભા શું પ્રભુ ! જીવનને રચજે રસીલું.

(૪૫)

પધરામણી

સખિ ! જે પૂર્યું પ્રેમમન્ત્રમાં,
મધુરું, ને રસીકું, પ્રલાવતું,
જગના સુખરૂપ જન્ત્રમાં
નથી તે તો ક્યંદિયેજ લાસતું.
શતધા, શતકોટિધા સખિ !
કુલસૌન્દર્ય રસાત્મસાથને
પટ જીવનમાલને લખી
સરલે ! ખેરવ પ્રાણનાથને.
તરશી સખિ ! તહારી આંખડી
રસપાને ઠરશે નિરન્તર;
તપતે જગતે અમીઝડી
ગૃહ તહારું ઝરશે સુસુન્દર.
સુપ્રભા સુખદ્વારમાં તરે,
ઉઘડ્યાં, જો ! લવનો પિયુજનાં;
કલંકેલિ ય બાણડાં કરે,
ઉર ઢોળે અભિષેક માણનાં.
સખિ ! દૃષ્ટિ ભીની તું વાળી લે,
પરદેશે ભમતી સૂને ઉરે;
ઉજળાં લવનો નિહાળી લે,
સખિ ! આવ્યા તુજ નાથ મન્દિરે.

પત્રવાંચન

અહુ પ્રીત શી ! અહુ હેત શું ! અહુ કશો અન્તર ઉમળકો !
શું પત્ર આ ! શું શબ્દમાં ! શું મૃતક કરથી એ લખ્યો !

ક્ષર સમા અક્ષર બહાલ જીરવે ! તુચ્છ લીંટ પ્રેમ શો !
શું ચીંથરા પર સ્નેહ પૂર્યો ! નયન ! ખોટું શું વદો ?

એ પ્રાણપતિનું હૃદય છે, એ આત્મનાં ભવનો નર્ચા,
એ ભવનમાં રમતી નિરન્તર સુન્દરીથી છે ભર્ચા.

એ વાદળી ઝરતી અલૌકિક જલકિરણ શી ફરફરે,
એ સેર કેરા ઇન્દ્રધનુમાં રાજતી પ્રિય ઝળહળે.

એ માંડવાની વેલડી, સુપ્રકુલ ફરકે ફૂલકળી,
મુજ પ્રાણ છાંટી છાંચ ઢાળી શીતળ કરતી ખેનડી.

મુજ ઉર ઝીલતી કંચુકીની ભાતડી પ્રિય તું જ છે,
મુજ સાડીમાં રહી શોભતું-શોભાવતું ગુલ તું જ છે.

છો આવ-આવ અવાય ત્યમ, મમ ખેન ! ભેટું બહાલથી,
લાડન્તી લડતી આવ, ચાંપું હૃદય સરસી લાડથી.

તુજ જીવનકારણ, ખેનડી ! મુજ જીવિતકારણ એક છે,
પરદેશવાસી પ્રાણનાથ-પ્રવાસી પંખીદેહ છે.

પરદેશથી ત્હને પાડવી, પરદેશ મૂકી પતિ મ્હને ગયા,
છો, આવ, સખિ ! તુજ દર્શ પછી ઘડી નાથ પરદેશે રહ્યા.

કરડા જગતકર્તવ્યથી કરડી નજર પ્રિય શીખિયા,
પણ તુજ સમી વૃષ્ટિ વરસતા મેઘ નલ ઘડી છો રહ્યા.

તે સ્નેહસુન્દરનું હૃદય તુજમાં વસે-હું જોઉં છું,
મુજ ઉર પણ તુજમાં-અલભ્ય અભેદવતી હું સહોઉં છું.

શણુગાર એહ સન્નવી પ્રિયને તુજ સમી સખી મોકલું,
મુજ પ્રાણનાથ વધાવી લેશે પ્રેમજલનું એ કણું.

હું શું લખું ! હું ગુણહીણી ! એ ગુણગભીરા નાથને ?
સાગર સમોવડ લહરતો ક્ષિતિ મહાલાવથી ભીંજવે-
આ મંજુ કલવતી વેણુ તે શું મહાઘોષને શીખવે ?

પણ વહાલવારિ નદી ! તારું જ નિધિમાં રેડને,
વિરતરી હસિત વિશાલ ઉર્મિ રમણ ઉછંગે તેડશે:
અભિષેકી, ચુમ્બી, ચાંપી, જા ! ઊંડા હૃદયમાં સીંચશે.

રસજીવનની ઝાંખી

૧

‘અરે શાને ? પ્રિયે ! શાને ? અરેરે ! નથી શોભતાં;
નથી શું અપ્સરાસાથ આંસુડાં તુજ થોભતાં ?’

૨

સૌભાગ્યનું ઘેન વળી ઉડી ગયું,
પ્રત્યક્ષનું ત્યહાં જડભાન તો રહ્યું;
દ્વિફપ્રાન્તમાં સ્નેહસ્થળો નિહાળતું
શૂન્યાત્મ શું ચેતન કેા ઉભું હતું.

૩

દીઠાં કેા દિવસે સ્વપ્નાં અમોલાં અમીદેશનાં;
શોધે તે વિશ્વના પાટે રાજવી વનવેશમાં.

૪

‘જ્યહાં ચન્દ્રિકાના ઘુતિધોધ ગાજતા,
ને આત્મના ઉદયનો વિરાજતા,
મંજુસ્મિતો જ્યહાં પ્રિયના ખીલી રહ્યાં,
તે સ્વર્ગ શી રમ્ય શું પુણ્યભૂમિ આ ?’

૫

‘દીઠા પ્રેમ અનન્તથી ઉતરતો એ કાન્ત આકાશ આ,
દીકું સૌરભતેજ સ્નિગ્ધ સ્પુરતું એ અભ્રનું હાસ્ય આ;
ને દેવી તણી રૌપ્ય જ્યોતિ વીંટતી સન્ધ્યા સખી આ રહી:
જ્યોત્સ્નાની સરિતા તટે પ્રભુપ્રભા દીપી હતી-કચ્છાં ગઈ ?’

૬

‘અહા ! આકાશમાં અગ્નિ મોહને બાળતો હતો;
ગયો શું કજળી ! આ તો નિસ્તેજ ચન્દ્ર ઉગતો.

૭

‘ઊંચા ઊંચા વ્યોમની મોતીડે જડી
સન્તોની પેલી ભૂરી ભૂમિમાં ઘડી
કેા ઝૂલતા મેઘઝૂલે ઝૂમવું
રુઝું રસાળું પ્રિય! સ્વપ્ન શું થવું?

૮

‘દિગન્તની પછાડી, પ્રિયતમસ્મિત શી, સ્વર્ગગંગા રમે છે,
ત્હેની કુંજે ગજવી ગહન મધુર કેા વેણુ વાયુ ચૂમે છે;
ત્યાં સ્નેહામ્બુતરંગે, રસરવસ્પુરણે, ચન્દ્રના હોડલામાં,
ભીજ્યાં, વીંઝ્યાં, હિંડોળ્યાં, અલકલટ સમાં;
સર્વ શું સ્વપ્નભામા?

૯

‘નથી આ શોભિતા આરા પુષ્પશય્યા ધરાવતા;
નથી આ નિર્મળાં નીર સખી હૈયે તરાવતાં.

૧૦

‘પેલા અમારા અમીદેશ ઉપરે
કાળાં કદી વાદળ વિધિનાં ફરે,
તો ભૂખરી માધવિકા વિશે જતાં,
ને પ્રેમનું પીયૂષ પામતાં હતાં.

૧૧

‘કેા રાતે સખિ તારિકાની રુપલા વેણી ગૂંથાતી હતી,
ને ક્યહારેક ઉષા સુર્વણ વિખરી કલ્લી સમારાવતી;
સન્ધ્યાએ કદિ રમ્ય મેઘધનુષે રંગેા ઘડી પૂરતાં:
એવું ઉત્સવજીવને-હતું-ગયું-હા! રમ્યની કૂરતા!’

(૫૦)

૧૨

‘અરે ! શાને ? સખે ! શાને ? સુખડું હાથ આવશે;
સ્થંભશે ઝખકારા યે, ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા થશે.’

૧૩

આકાશની શ્યામલ વાલુમાં રમી
તે ચન્દ્ર ઝીણી દ્યુતિધાર રેડતો;
ત્યહાં આત્મદેશે રતિપાટ રાજતી
પ્રાણેશનો, ચુમ્બનશો, ધ્વનિ થતો.

૧૪

સુણાતાં સ્નેહના શબ્દો ઘડી તો સાન્તવના વળી;
ઉકેલ્યા અર્થ ને જાગ્યો દ્વિધા વિયોગ ઉછળી.

૧૫

‘ના ના, નથી આ સુખછાંચડી પડી,
ના ના, નથી આ પ્રિયઅશ્રુની ઘડી;
ભીનાશ વાયે ઉડુમંડળે નરી,
ને ત્હેમને ચાંદની સ્હોય છાવરી.

૧૬

‘શું તે સ્વમાં હતાં ? કે પુનિત કિરણનાં
રમ્ય સત્યો ઉજાળ્યાં ?
કે તે પ્રેમાર્દ્રતામાં અકળિત ઉગતા
સ્વર્ગના કુંજ ભાળ્યા ?
મોંઘા દેશે રૂપાળા રસભર છબીલા
કે શું દેવાંગનાના ?
ને ત્યહાં આનન્દજૂલે અતિથિ જૂલવતા
દેવી કેા છાનમાનાં ?

(૫૧)

૧૭

‘વેરાતી તારિકામાંથી ચન્દ્રકલા શી હાસતી
હશે શું દિવ્વાસિની?—સ્નેહ સમી વિલાસતી?’

૧૮

નાંખી દૃષ્ટિ દિશાન્તમાં, કનકના સન્ધ્યાભર્યા વ્યોમમાં,
ને નાંખી ચમકાવી ગન્ધવતી આ તેજોમયી લોમમાં;
દીઠી તહો ય નહીં કહીં રસભરી તે પ્રેમની પાંખડી,
આવી પાછી નિરાશ મન્દ ઢળતી અશ્રુભરી આંખડી.

૧૯

‘રૂહેશે શું તે સ્નેહ વિલાસનાં સ્થળો
અદૃશ્ય નિત્યે?—વિધિનાં મહાખલો?
સૌભાગ્યનાં સ્વપ્ન બધાં ઉડી જશે?
પ્રત્યક્ષ નિત્યે જડભાન લાવશે?
શું સ્વર્ગ શી સુન્દર ભૂમિ ના થશે?’

(૫૨)

ભમરો

વસન્તવિભૂતિમાં ખેલન્તા રે ભ્રમરજી અયિ મદમીણા!
ધીરે ગજવ તવ જૂલન્તાં રે મત્ત મદનની વીણા.

કળિઓનાં સોનેરી કિરણ, હો મધુકર!
પ્રસરે છે લોલ પરાગ; રસિકવર!
અડધું ઉઘડતું હાસ્ય, હો મધુકર!
રસબસ સ્ફુરે અનુરાગ; રસિકવર!-વસન્ત૦

ભૂરા સરોવરની પાળે, હો મધુકર!
રાતાં કમળનાં વૃન્દ; રસિકવર!
ભીના એકાન્તે ત્યહાં રડજે, હો મધુકર!
હૂનાં મદનઆકન્દ; રસિકવર!-વસન્ત૦

સુખમાં ન ઉન્મત્ત થઈએ, હો મધુકર!
પ્રેમસન્તોનો ન પન્થ; રસિકવર!
આજે સૂકાં અમ હૃદય, હો મધુકર!
કાલે ભીંજવશે કન્થ; રસિકવર!-વસન્ત૦

(૫૩)

સન્દેશો

પ્રણયની બાલિકાનાં દેવદર્શન કચ્છાં થાશે ?
પ્રિયે ! અણબોલ ઉર વાળી રહે તે સંખાશે.
અનિલ વહાલા ! સખીને જા કહે જઈ સન્દેશોઃ
હૃદય થઈ કોટિધા ફૂલડાં ચરણમાં વેરાશે.
ભલે તહારાં છબીલ પગલાં કુસુમ શતધા ધૂંદોઃ
સુકોમળ હા ! સખિ ! ચરણો રખે તુજ લચકાશે.
હલે ! કંઈ વહેતું કે મોતું લખ્યું છે કરમાવુંઃ
વિરલ સૌભાગ્ય તુજ પદ ચુમ્બીને જો કરમાશે.
કુસુમપગથારમાં કદિ તો રસિકે ! પગલાં મૂકી જોઃ
સુગન્ધોની ભભક ઉછળી નવલ ગીતડાં ગાશે.
પ્રતાપી આંખડીનું લોલ કદિ તો સખિ ! અમી પાઃ
રહ્યું રસદેવિ ! જીવન રસાલ લટકી તુજ આશે.
પૂરો બાળી હૂની મુજ ખાખ તુજ ફૂલફૂયારીમાં ;
કળીના લાજતા ગાલે 'પ્રણય' સખિ ! વંચાશે.
અહા ! દેખાય બેઢરકાર કીકીનાં નૃત્યોઃ
સરળ હૃદયે રસિક મૂર્તિ કદી નહિ ભૂંસાશે.
નયન તહારાં પ્રીતમની શોધમાં છો ના ડોલે ;
મધુર ફફડાટ 'પ્રિય' સુણતાં ઉરે તુજ સંભળાશે.
જગત ફૂલેશે વિલુપ્ત થયું મનુજ, તહો ચે, વહાલી !
પ્રિયાગીત ગુંજતો મુજ આત્મ તુજ ફરતો છાશે.

સિન્ધુને:-

શ્યામ ગહનતાના કણ સમ તુજ તટે પડ્યા
શિલાખંડ, નિધિ ! ભીંજવ ભવ્ય કંઈ ગાનમાં રે લોલ;
દૂર રમે નીલ રજત પૂરમાં નાવડું,
ફળ્યું-ફળ્યું નિધિ ! તે ય ક્ષિતિજ અવસાનમાં રે લોલ.

વિમલ મેઘના રંગ, ગીત ચન્ડોળનાં,
શીળી ચાંદનીની પ્રેમસમાધિ અમી સમી રે લોલ;
પ્રિયનાં નવવિધ રૂપ સદૃશું શોભતાં:
કૂર નિધિ ! તુજ અનન્ત ગર્ભે ગયાં શમી રે લોલ.

તહોય-તહોય રહ્યા મૃદુ મન્દ્ર નાદ નલ ચીરતા,
તારલિયા ઝૂલવતા અનહદ રેલમાં રે લોલ;
મૃત્યુને પ્રિય કૂલડાં પછી તે બની રહ્યાં
ધોર ગર્જના ભરી ધનમંડળવેલમાં રે લોલ.

દિક્ષપ્રાન્તોમાં ધૂમતા તુજ રવમાં પૂરી
પ્રિયના કદી સન્દેશા વીર ! આલાપજે રે લોલ;
ઘટ નલપટ સંકેારી, અમીની સેર શી,
પ્રિયની આંખડલીનાં દર્શન આપજે રે લોલ.

રમ્ય વ્યોમની પાર, અસીમ અવકાશમાં
અનન્તતાનું અદ્ભુત તેજ જઈ વશ્યું રે લોલ;
સુન્દરતાનાં ઉપવન ત્યહાં વિલસી રહ્યાં,
પ્રિયના ત્યહાં જઈ ઉછંગમાં કદી ખેલ્યું રે લોલ.

(૫૫)

પ્રકૃતિસાગર ! સખી ચન્દાની સુશીલા કલા
ભીંજવજે તુજ અનન્તતાના ગાનમાં રે લોલ;
તે ગીતભરી જ્યોત્સ્નામાં નિત્ય ભીંજાઈ હું ય
વિહરીશ પ્રિયના દૂર અઘોર અવસાનમાં રે લોલ;
-વિહરીશ પ્રિયના રમ્ય અઘોર અવસાનમાં રે લોલ.

—❖❖❖—

ધીર સમીર

તિમિર ઝીણું ઝીણું ઉડે અનિલમાં ગેળી કોઈ નાંખી ભુરકી,
મધ્યરાત્રિનો પડ્યો દૂર વિસ્તાર શીતળ ફરફર વરસી;
નિદ્રાલીન જગતમાં કંઈ કંઈ શાન્તિસિન્ધુની લહર ધ્રુમે,
મન્દ મન્દ ઘનરંગી તરંગો ભૂરા વ્યોમતટ ઊંડા ચૂમે.

એ રમતશ્રેણીને પૂર,

એ સતત લહરીને ઉર,

તે મહાછાળમાં તરે હોડલાં ઉર્મિશિખર ઘડી ઘડી ચમકી,
ને પણ દેખાયે, વિપળ છૂપાયે તેજબિન્દુ પળપળ પલકી.

જેતો એ તારકવૃન્દ,

નિર્દોષ કેલિના છન્દ,

કંઈ બાલ નયનનાં નર્તન, સ્વદેશ રમ્ય કલ્પતો ઉભોગતો,
ને દૂર ભવન મુજ સુખનાં ઉજળાં આશાકિરણે જેતોગતો;

કંઈ આવ્યો ધીર સમીર,

કંઈ શમ્યો પુષ્પમાં વીર.—

જ્યાં દૂર ક્ષિતિજમાં તિમિરહૃદયમાં તેજ તારલા નીતરે છે,
જ્યાં ઝાકળપટ પર પ્રભાઅબ્જ શી ઝલક આલથી ઉતરે છે,

(૫૬)

તે તેજલોકને દેશ,

તે ગાનલોકમાં બેશ,

કેા મંબુલ મંબુલ નર્તન્તી અંગુલી તન્ત્રીમાં ગુંજ રહી,
કંઈ ગગનકુંજમાં જગત્યન્ત્રમાં ગાનછલક પળ ઉછળી રહી.

જય જય તવ, ધીર સમીર !

જય, ચિરંજીવ થા, વીર !

હા ! વિસ્મૃત પ્રિયની કિન્નરકલતા આત્મતારથી જગવે છે,
વીર ! લાવ લાવ રે ! ગાન મીઠડું, પ્રિય રસમૂર્ત કરે છે તે.

—૪૦◆૦૪—

આશા

તહારાં સખિ ! નિરખવા નયનો મધુરાં,

તહારા જવલન્ત રસતેજ વિશે, સુખાલે !

સાનન્દ આત્મ ઝીણું જૂલવવા, રસાલે !

પાંખો ઉડે વીંધી સખિ ! દિફપ્રાન્ત ભૂરા.

નામાક્ષરો ઘૂંટી સખિ ! દિવસો વિરામ્યા,

ને રાત્રિઓ રજતઅંશુ પૂરી ફૂળા, જો !

હાવાં રમન્તી કીકી તહારી પીશે ખૂબી, જો !

નાચન્ત નેત્ર મુખડે ઠરશે, સુરમ્યા !

તે રાત્રિ ને દિન સખિ ! ફૂળશે સદાના,

ને પ્રેમતત્ત્વ તણી રેલ બધે છવાશે,

ત્યહારે ય પ્રાણુ તુજ નેત્રઅમીથી ન્હાશે,

સ્નેહાનને ! પૂજશું ભક્ત રસેશતાના.

—૪૧◆૦૪—

(૫૭)

ગઝલ

નમેરા એ હૃદયના ભાવ, બહાલી
તથાપિ ઉર લે રસલહાવ, બહાલી !

મહાતોફાન જીવનમાં છવાયાં:
રમો તુજ વ્યોમમાં રવિતેજ, બહાલી !

મળ્યું સૌભાગ્ય, ચિર તહારું વિરાજે !
વધાવીશું વહી આનન્દ, બહાલી !

અહા ! મુજ કંટકો વેરેલ શય્યા:
ગુલાબી આવજો તુજ નીંદ, બહાલી !

પ્રભા ને મંજરીના હાર ગૂંથી
ધરાવો દેવસખી તુજ શીર્ષ, બહાલી !

વિમલ સ્નેહાંજલિથી પાય ધોવા,
થયાં મુજ રાત્રિનાં તે સ્વપ્ન, બહાલી !

પ્રકાશે તેજ ભરી આકાશ તારા:
ઊંડા અન્ધારનાં મુજ ગીત, બહાલી !

ધીરી; અયિ ! બન્ધનો તોડી ઉડીશું:
ભર્યાં સ્નેહે પ્રભુના દેશ, બહાલી !

(૫૮)

સુન્દરીનું પારણું

૧

વિમળતા નભથી વરસાવતો,
પ્રણયનું જગ ચન્દ્ર ભીંજાવતો;
નિધિઉરે જલવલ્લિ સૂતી હતી,
ગહનતા સ્મિતમાંહિ પ્રકાશતી.

૨

શીતાંશુના પીયૂષબિન્દુના પીવે
હા ! વાદળી મન્દ જલન્ત પાલવે
વિશ્રાન્તિગાનો વીંજતો મનોરમા,
નિદ્રાભીના વ્યોમતરંગનાં સમાં.

૩

પ્રાણુ ! જરી પોઢોને, પોઢોને.
હાં રે ધીમું જૂલોણ, નીંજણહારા !
હાં રે હમણાં આવશે બાપુણ તહમારા. રે પ્રાણુ !
હાં રે હૈયે વિરમોને માવડીને મીઠે;
હાં રે બાપુ આવશે તહમારા અણદીઠે. રે પ્રાણુ !
હાં રે હમણાં બાપુ તમ આવશે અધીરા;
હાં રે નમી ચૂમશે નીંદરલીન હીરા. રે પ્રાણુ !
હાં રે અમી રૂપલા ચાંદલિયો ય વરસે;
હાં રે ત્યહાં તમ બાપુના શ્વેત શઢો દરસે. રે પ્રાણુ !

૪

ભૂરે વ્યોમે રૂડી ચન્દા શાન્તિમેઘ ઝીણા રયે;
પડી તહેની શીળી છાયા બાળુડા મન્દ પોપચે.

૫

મધુર સુન્દરી ગાન પ્રલાપતી,
કુસુમ શી મૃદુ મૂર્તિ જૂલાવતી;

(૫૯)

કનકની લટ નાયતી લાડતી
અનિલની ઝીણી લહેર રમાડતી.

૬

મંજુ નિદ્રાસખી કેરા પુષ્પપાદ વધાવતા
ગીતના કુમળા સૂરો ચન્દ્રિકામાં ભળી જતા.

૭

ફૂલ મહારું પોઢે છે, પોઢે છે.
હાં રે જરી ધીમી, હો ખેન! જરી ધીમી,
હાં રે પશ્ચિમોદધિની લહેર આવ્યે ભીની. રે ફૂલ.
હાં રે લહરી ખેની! ધીરી તું ધીરી વાજે;
હાં રે તારા સાગરનાં ગાન ગભીર ગાજે. રે ફૂલ.
હાં રે ચારુ ચન્દ્રને ચૂમીને આવી, ખેનાં !
હાં રે વરસ આથમતાં અમૃતાંશુ તહેનાં. રે ફૂલ.

૮

ઊંચે રહ્યું નિર્મળ વ્યોમ વિલસે,
ને મુગ્ધ છાનું કંઈ તારિકા હસે;
શાન્તિનું શાણું નવઅબ્ર ચુંબીને
તે હાસ્ય બેઠું સુતનુમુખે ભીને.

૯

મુખપટે સ્મિતવદ્ધિ સ્પુરી હતી,
પ્રણયનાં જગ બહેતી વધાવતી;
વિમલતા શશીસુન્દરીની મીઠી
ગહન વિસ્તૃત કેા દગ નાંખતી.

માતાનાં દર્શન

નવમાતાનાં દર્શન મહને થયાં:
પ્રભો ! માતાઓને મંગલાશિષ ઘો !
સુરમણીય નવપ્રેમળ જીવનનાં,
શુક ઝલવતી ચન્દ્રકલા શાં, દર્શન થયાં.

‘ભાઈ ! મામા આવે છે;
ભાઈ ! જો ! જો ! મામા આવ્યા.
નિદ્રાધીન કાં છે, બાપુ !’
નવમાતાની એકાન્તિક પ્રેમકેલીછલકાતી.

‘મહારા ભાઈને, જો ને,
કલા-નવીન સુરમ્ય કલા શીખવશું:
ભાઈ તો પ્રભુનાં સૌન્દર્ય આલેખશે.’
નવમાતાની મધુરી આશાઓ ખીલતી.

‘જીજી ભાઈની વાટ જોતાં હશે,
દાદા ભાઈના દિવસ ગણતા હશે:
ભાઈ તો હવે મોસાળમાં મલપશે.’
નવમાતાને મહિયરનાં સ્વપ્ન આવ્યાં.

‘દિન આથમ્યે બહારથી આવશે,
ભાઈને ચુંબશે, ભાઈને રમાડશે,
બકુભાઈને હાથે હીંચાવશે: ખરું, ભાઈ ?’
નવમાતાને પ્રીતમના પડઘા પડ્યા.

(૬૧)

નવમાતાના સ્નેહકાન્ત દર્શન થયાં:
હૃદયંગમ, મનમોહન વત્સલજીવનનાં,
અમીવેલ શાં, સુરમ્ય દર્શન થયાં.
પ્રભો! માતાઓનું સુખસૌભાગ્ય ચિરંજીવ થાવ!

—❖❖❖❖❖—

ચેતન

નથી નેત્ર, શું તેજ પીવાય, સખે!
નથી પાંખ, શી વિધ ઉડાય, સખે!
નથી ચેતન કેમ લવાય, સખે!
કંઈ ખોલ, સખે!
ઉર ખોલ, સખે!

રસચેતન કેમ લવાય, સખે!

નથી સાજ, કશું પછી ગાવું, સખે!
નથી આદર ને કયમ આવું, સખે!
નથી બહાલ, તહને શું વધાવું, સખે!
નવ ખીજ, સખે!
નવ સીઝ, સખે!

પણ બહાલ વિના શું વધાવું, સખે!

સુમધુર ઘડી-પળ હાસ, સખે!
કદિ કોડમર્યુ જરી લાડ, સખે!
મુજ નેત્ર વિશે પ્રીત આંજ, સખે!
સીંચ આશ, સખે!
રમ રાસ, સખે!
રસચેતન ખેલી ખિલાવ, સખે!

પ્રેમસરોવર

ભર્યું ભર્યું સરવર જૂલતું રે,
 રમવાને ત્યાં રૂંડું ચાલ, મહારા વહાલમા!
 કાંઠે ઉગ્યાં દેવકૂલડાં રે,
 તહેની ગૂંથીશું વરમાળ, મહારા વહાલમા!

રૂડાં ફૂલ, રૂડું સરોવરે રે,
 રૂડલા અતિશય આપ, મહારા વહાલમા!
 કુંજની કુસુમલ છાંયમાં રે
 ભૂલશું જગતપરિતાપ, મહારા વહાલમા!

મી ઉપર રસની ઘટા રે,
 નીચે નીતિની વેલ, મહારા વહાલમા!
 પરિમલ પમરે ત્યાં પુણ્યનારે,
 જૂલો મંહી, અલખેલ! મહારા વહાલમા!

પીશું પરમ પદનાં અમી રે,
 લેશું અમૂલ્ય લહાવ, મહારા વહાલમા!
 જગત જૂવે તહારી વાટડી રે,
 જીવનના જન્ત્ર જગાવ, મહારા વહાલમા!

કમળો હસે જળ ઝીલતાં રે,
 નયનો હસે છે રસાલ, મહારા વહાલમા!
 ઉઠ, ઉઠ, પ્રીતમ! ઉઠને રે,
 પ્રેમસરોવર ચાલ, મહારા વહાલમા!

તાદાત્મ્ય

પોઢી ઝાંખી પ્રિયભુવનમાં છાંયડી પૂર્વજોની,
 ત્હેમાં બેશી ગૂંથતી ઝલલાં સુન્દરી પુણ્યવન્તીઃ
 માતાકંઠે હીંચી હીંચી ઝરે ચન્દ્રિકા ચુંબનોની
 બાલુડાની કુસુમપટ શી શ્વેત મુદ્રા હસન્તી.

ચુંબે-દાબે અમૃતનયનો માતના હસ્તલેખા,
 ન્હાની આંખો નિમિષ ઊંડું શું આંખડીમાં નિહાળેઃ
 પાછાં વાળે વળી વળી ધીમાં ચુંબનો માતૃરેખા,
 ને સંકેલી નયનકિરણો બાલનું તેજ લાળે.

આઘે દેશે ગિરિશિખરમાં વ્યોમછાયે પડેલા,
 મોંઘી મૂર્તિ શ્રમિત લઈને પ્રાણમાં આવી ઉભા;
 હૈયે લીધો તનય, લટને ચુંબનોથી સમારીઃ

જોયું ચારે દિશ સદનમાં, શૂન્ય સ્થાનો થયેલાં
 ધારે કાન્તિ નવીન, ચુમતી સુન્દરી બાલશોભાઃ
 “ઠ્ઠાલા! ઠ્ઠાલા! પ્રણયપ્રતિમા બાળુડી
 આ ત્હમારી.”

રમણીય મૂંઝવણ

પોલી બાલા ગભીર રસિકા પાથર્યા પાલવે જો !
થાક્યા જેવી રસજલ પીને સિંહણી વિશ્રમે શું ?
ફેલી સૂતી રતિઝરણુ શી ઊજળા શા પલંગે;
કોરે ઊભો પ્રિયતમ ઊડા તર્કમાં ડોલતોતો:

હતી આતો કાલે ચપળ મૃગલી પ્રેમવનમાં,
ભમી જોતી આખો વનપથરવાટે રસિકડી;
સુવાસી કુંજોમાં મૃદુ સ્વર સુણાવી લઈ જતો,
છબીલી કેા ગાતી સરિતતટ પાતો ઉરસુધા.

ઉન્ડતી સન્ધ્યામાં, વિમળ શશિરેખાઉદયમાં,
જતાં પેલાં શૃંગે-શિબિર પ્રભુને-સ્નેહભુવને,
તળેટી લીલીના રસભર ઉછંગે રમણુમાં
થકાવી, દોડાવી, ઘડી ઘડી રીસાવી પ્રિયતમા.

ઉઘાડા આકાશે કર ચહી કદાપિ લઈ જતો,
સુલબજાળુ બાળા સહજ લટકી હસ્ત હીંચતી;
અને જો એવામાં પ્રિય મધુરતાનો પથરવટ
કરોમાં સંકેલી, નયન વિક્સેત્રે પ્રીતિ ઝરી

મુખેન્દુશોભામાં-વિલમ્બિત તને-નેત્રસરમાં,
ઊંડી પ્રેમોર્મિમાં પુલકિત ઉરે જો ઠરવતો,
સુંવાળા રોમાંચે ઠરતું તન સંકેચિત કરે,
અને તન્વંગી તે શશીકિરણુ શી દેહ નયવે.

પતિ કેરા સ્નેહે પ્રણયસુખિની મસ્ત ચૂલતી,
સખીમાં-સર્વેમાં મદભર હલેતા લલૂકતી;
પરાયાં-ખ્યારાંમાં પણ સમ છરેલી છબીલતા,
ઉછાળેલા પાદે જગત ભરતી પ્રેમઉડણે.

દિનાન્તે આઘા કેા વનથી ધણુ આવ્યા સમયમાં
વળું જચ્હારે પાછો શ્રમિત વદને હું ધસમસ્યો
રૂપાળા કેાડીલા પ્રીતિસુખ તાણા નિત્ય સદન
અલિવન્દું પહેલી મુજ હૃદયદેવી ઉમરમાં.

પછી મીઠી વાતો અવનવી કવે પ્રેમગીતમાં,
હસાવે, ખેલાવે, સ્મિતહરણ ચિન્તા પરી કરે;
પ્રભુપૂજા જેવી, ગૃહ અખિલમાં સૌરભ વહી,
ભરી આત્મન, પ્રેરે અમૃતકણિકા સ્વર્ગતટમાં.

રસાળી રૂપાળી કુસુમકલિકા સ્નેહજલની,
નભાબ્રો શા વિશ્વે અચલ મુદ્દાચી અમીલતા;
લઈ દીક્ષા મોંઘી રસપથ વિષે રમ્ય રમતી:
સૂતી સૌ સંકેલી સ્થિર ગભીર શાન્તિપટ પદે.

પ્રિયે! શું તું તે છે હસતી રમતી મુગ્ધ તરુણી ?
કહે શાને ત્હારે નથી કર હવે તું પ્રસરતી ?
અને તે લજ્જાળુ નયન વીંધતી ઊંચી દગથી
કરોને દાખીને મુજ હૃદયઊંડાણુ નિરખે ?

કૃષ્ણાંગી! ત્હારી તે કનકતનુ કેરી કુસુમતા
રસોર્મિના ંહોમાં ગઈ, ગઈ રતિના પૂર વિશે;

ભરેલાં છે આ તો અવયવ મધુરી ! જીવનથી,
અમૃતાં પ્રાણોથી, અમી સમ અલૌકિક રસથી.

હતું તહારામાં જે ઉદયસમયે તેજ ઝીણું શું,
પ્રિયે ! ત્હેની આજે સ્મિતમય સુરેખા વધી પડી;
હવે તો ગેખી કેા ગૂઢ જલઝગારે ઝળહળે,
અને આશા જેવા ધ્રુતિ સ્પુરણથી દષ્ટિ ઠરવે !

હતી બાલા કાલે, તનયવતી માતા ઘડી પછી !
પ્રભો ! તું ચે ન્યારો, તુજ નિયમ ન્યારા તુજ ઘડી !
રમન્તી બાળા તે રમણુ તનનાં જોય મીટમાં !
ઉભેલો પાસે ત્હાં પતિ પણ હસે કેા મશ વિના !

-અરે ! શાને મહારા પલક પલકે હોઠ ગભીરા ?
હસે ના હોઠો તો સ્મિતઉદય શો ગાલપટમાં ?
વળી આંખોનું શું ઘડી ઘડી સખી નિર્ખી નમવું ?
પ્રપુલ્લે આત્મન્ શો અગણિત કૂટી પાંખડી ફુંગી ?

રહે શાન્તિમાં તું કુલમણિ તણા આશ્રયઝરા !
રૂપાળી બાળૂડી પ્રણયવતી નિર્દોષ પ્રતિમા
સુશોભાળા પેલા જીવનપગથારે પ્રગટતી
ચિરાયુ તું પામો ! પ્રણયકલિના રક્ષકઝરણુ !

ખીલેલા ગાલની જ્યોત્સ્ના ધીરેથી પતિ ચુંબતો;
અને ઊંડા ઉરે મીઠાં પ્રેમનાં ગાન ગુંજતો !

(૬૭)

સરોવર

૧

નરી સરલતા કોણ પૂજશે ?
નથી તેજ, નથી તરંગ :
શાન્ત, વિમલ, વિરલ, રમ્ય :
તુજ મુખ શું ભર્યું સૌમ્ય, મુજ લાડિલી !

૨

અલૌકિક નીલ પટ સન્ધ્યા લઇને
પ્રશાન્ત નિદ્રિત બાલ પ્રભાત
અન્તરિક્ષના રંગ ધરી સૂતું
તુજ નયન સમા જલહૃદયે, મુજ લાડિલી !

૩

એ સુન્દરતા કોણ નિરખશે ?
કોણ સહમજશે ? કોણ સહવશે ?
કોણ નીર ચંચુ ત્હાં ભરશે ?
—અનિમિષ, અકલ, ગહન સૌન્દર્ય :
તુજ નયનમાં ઊંડું શોભતા આત્મન સમું, મુજ લાડિલી !

૪

વિશાલ નલ વીંધતા ગરુડ ઉડશે,
પ્રભા વિણુન્તા દિગન્ત ધન ધ્રુમશે;
સઉ શમશે, સઉ શમશે, ઉતરશે,
તુજ હૃદય સમા સરવર પર, મુજ લાડિલી !

(૬૮)

૫

મુજ કુંજ પેલી ને ! જૂલે;
પ્રભુનાં દીધાં કંઈ સુખ કૂલે;
મહારાં-તહારાં કંઈ કંઈ કુસુમ મધુરાં ખીલે;
સખિ ! તુજ હૃદયજલ ત્યહાં અમલ સીંચી શોભજે,
મુજ લાડિલી !

—❖❖❖❖❖❖—

મણિમય સેંથી

૧

જગ ! ગજવજે ઘોર ગીતડાં;
ઘડી નચવજે કાન્ત ચિતડાં;
નમેરી છાયાનો વિકટ તુજ ઘેરો ઘટ થશે,
તથાપિ જ્યોત્સ્નાનો મણિમય પ્રીતિપન્થ દીપશે.

૨

ભલે પ્રિયે ! તો અનિલો ધૂમે, અને
ઘેરી સખી ! વાદળિયો વીંટે તહને;
કઠોર ના માનવ દૃષ્ટિ નાંખશે,
સૌન્દર્યરેખા પ્રણયાર્દ્ર આંખશે.

૩

ચુમ્બે પેલા શ્યામ સિન્ધુતરંગો
આછા જેવા પાતળા મેઘરંગો;
પ્રહ્લાંડો એ સન્ધિકામાં રમે છે,
જહાલી ! એવી તુજ રસધુતિ પ્રેમમાં આથમે છે.

૪

લલે પ્રિયે ! તો ઘડી સૌમ્ય ઝાંખશું,
રસેન્દુનું અન્તર સ્થાન રાખશું;
ખતાવજે ઉજ્જવળ પાટ પાથરી
પ્રાણેશ્વરી ! સેથી તું દિવ્યતાલરી.

૫

આછા પેલા શ્યામ અખિધતરંગે
બહાલી ! ત્હારી મૂર્તિ જો ! મેઘ રંગે;
વિશ્વાન્તર્માં ગીત શાં ઘોર ગાજે !
બહાલી ! ત્હાં યે પ્રણયરસીલી આત્મજ્યોતિ વિરાજે.

૬

જગત ! ગીત ત્હારાં ગજવજ્રેઃ
કદિ વિમલ આત્મા લજવજ્રેઃ
ઉડાં અન્ધારાંનેા વિકટ ઘટ ઘેરો ય મટશે,
ચળાતી જ્યોત્સ્નાનેા મણિમય પ્રીતિપન્થ દીપશે.

ક્ષિતિજની પાળે

ચાંદલિયે ન ઉગ્યો, ઉગ્યો-તહો યે ના ઉગ્યો !
તારલિયે ન દીઠો, દીઠો-તહો યે ના દીઠો.

ગગનગુફા આડા પડદા પડેલા,
નયનમહેલે એહ પૂગ્યો-ના પૂગ્યો:
આધે-ક્ષિતિજની પાળે ઉગ્યો-તહો યે ના ઉગ્યો.

પરમ પ્રકાશની પાંખ પ્રસારી
જગત્પરખે એહ ઝગ્યો-ના ઝગ્યો:
આધે-ક્ષિતિજની પાળે ઉગ્યો-તહો યે ના ઉગ્યો.

પૂર્વનું પોપચું ઉઘડ્યું-ન ઉઘડ્યું:
અમૃતની કીકી સમે આથમ્યો મીઠો:
આધે-ક્ષિતિજની પાળે દીઠો-તહો યે ના દીઠો.

ઉતરી અદ્ધરમાંથી ઝાલર મેઘની:
અન્ધાર અડકવે એને અજીઠો કીધો:
આધે-ક્ષિતિજની પાળે દીઠો-તહો યે ના દીઠો.

(૭૧)

ચન્દ્રિકાને:—

લઈ જાજે રે લઈ જાજે
દીપતે આંગલ દેશ
અભિનન્દન બહાલી ! ચન્દ્રિકે ! લઈ જાજે.

શીળી ! વાજે રે શીળી ! વાજે,
સ્વર્ગીય સ્પુરીને ઉજેશ
મંગલ સ્મિતનાં ઓવારણાં, શીળી ! વાજે.

બહેની ! આજે રે બહેની ! આજે
શામળી શી ભૂરાશ
છાતી તહને તે યે હાસશે, બહેની ! આજે.

જતાં છાજે રે જતાં છાજે
કાળા નિધિને વિકાસ
ઉજવલ તુજ રસચુંદડી, જતાં છાજે.

મીડી ! ગાજે રે મીડી ! ગાજે
ઊંડાં પ્રભુતાનાં ગાન
રૂપલા વિણુ રૂપલા વેણુમાં, મીડી ! ગાજે.

આલી ! પાજે રે આલી ! પાજે
ત્હારું અમૃતપાન
વિજયાકુમારીને સર્વદા, આલી ! પાજે.

૧૮૯૭

(૭૨)

રાજમહારાજ એડવર્ડને

૧

સાગર ઉપર બન્ધાવોને પાજ,
રઢિયાળા હો રાજ !

અમુલખ છે અમૃતચોઘડિયું આજ,
અલખેલા મહારાજ !-ધ્રુવ.

૨

સુવર્ણસર તવ પદે ઢળી નમેલ આસંદ્રેલિયા,
જૂવે તવ પ્રકાશમાં નિજ લલાટલેખ આક્રિકા;
નવીન દુનિયા તણેા મુગટ કાનડા ઝળહુજે,
દીપે હૃદયમૂર્તિ હિન્દ મુજ પાછું ઉદયાચળે;
રુડો પ્રિટન રાજ્યરિદ્ધ, યશરેખ, કલગી સમો,
અનેક દ્વીપરાશિઓ, મુકુલ શા છૂટા આશ્રમે;
લઈ સકલ એ ગૂંથો મહારાજ્યની માલિકા,
પ્રજાની પરમ પાલિકા:
સાગર ઉપર વિ. વિ.

૩

જગત ધ્રુમતી તારકછાંયડી
પૃથિવિમાં રમતી સ્થિરજ્યહાં પડી,
જયકલા તવ ત્યહાં પ્રગટે, અને
સુભગ ઝાંખની ચંદની ત્યહાં બને.

કંઈક ખંડની એવી પ્રભા ખીલી,
નવવસન્તની શું ફૂલમંડલી !

(૭૩)

ગગનના ક્ષણગા સમ તે વિશે
વિષયતા જલધિજલ હા ! ધસે.

સાગર ઉપર વિ. વિ.

ભૂમિ ભરી નિજ છાંય પ્રસારતા
અમ શિરે ગિરિરાજ વિરાજતા;
અખૂટ અન્તર એનું ઉઘાડને,
હિમ હિમાલયના ય નિવારને;
હૃદય સમ સુધાતુ તાણા રૂડા
નિરખશો રિધસંગ્રહ ત્યહાં વડા.
લઈ શિલાગણુ તે ગિરિરાજના
રચવળે નૃપ ! સેતુ જ વળના.

સાગર ઉપર વિ. વિ.

૪

મહાન ગઢ ગિરિ તણા ગયે શું જશે રક્ષણા?
પ્રસિદ્ધ હિન્દની પુરાણુ, કહેા છો, ભૂંસાશે સીમા?
નથી બૂરજ શૈલના અજીત કેા રહ્યા, રાજવી!
અગણ્ય નિર્મી જીરણુ સીમા સર્વની તો જવી.

વિશાલ ઉરના અનેક સદ્ભાવથી ઓપતું
પ્રતાપવન્તુ પ્રિટન નથી કાંગરે શોભતું.

રસાલ અમ ભાવની લતા પાણુ લલિત કેામળી,
સૌંચો અમી, દઈ પટો પરમ કેળવો નિર્મળી:

(૭૪)

અખંડ પછી રોપજો વિરલ ભાંડુભાવે ભરી
અમારી ઉરવાડીમાં તહમારા વિનિત કેસરી.

સાગર ઉપર વિ. વિ.

૫

જનહિત વ્રતદંડ નિત્ય ધારી.
ગિરિશિખરે વસી દેવની સવારી:
હિમગિરિ પડતાં ય ના—નહી તે
સુરસમુદાય જતો રહે કદી ચે.

સાગર ઉપર વિ. વિ.

સકલ પૃથિવિખંડ તો નમેલા,
હિમગિરિએક દિગન્તમાં ચડેલા;
ગિરિવર ગણી સ્વર્ગના પડોશી
સુરગણુ રાજ! થયા છ શૃંગવાત્સી.

લઈ સહુ ગિરિરિદ્ધિએ અથાગ
અવિચલ સેતુથી જોડી રાજ્યભાગ
મંહી પરમ ઉદાર મન્ત્રધારો,
પછી તવ દેવ તજે ન રાજ્યઆરો.

સાગર ઉપર વિ. વિ.

ધરી ધરી મનુદેહ કીધી કીડા,
હરી હરિદાસ તણી અનેક વ્રીડા;
અમ સહુ ગૂંથી એમ સ્નેહમાલા,
કૂર થઈ દેવ શું તોડશે રસાલા?

(૭૫)

દમ્ નિજ રવ ગેળી ગુંજનાનો
ઋષિજનને ગવરાવી શ્વાસતાનો;
નહિ, એ નહિ આદિ ભક્ત કેરા
કુલજનને કદિ દેવ ત્યાગનારા.

અમ સહુ ભુવનો ય ઉજ્જવળીશું,
હૃદય વળી પ્રભુતાથી નિર્મળીશું:
પછી અમ ઉર, ધામ, રાજ્ય, દેશે,
પ્રિયકર દેવ અખંડ વાસ રહેશે.
સાગર ઉપર વિ. વિ.

૬

અનેક ચિન્તા વસે મુગટમાં, કરો કાં વધુ?
શિલાકણે પણ તરે જલધિ માંહિ, શાસ્ત્રે કથ્યું.
ચડ્યા અસુર છેદવા, મુરો સ્થાપવા રામજી-
શું રાજસ્મૃતિ વિસ્મરી?—શિલાપાજ દેવે સજી.

ધરો વ્રત અખંડ ભૂમિથી દાનવો વેડવા,
અને પ્રજામન્દિરે પ્રભુને સદા તેડવા,
મૂકો ‘સુદર્શન’ નીચે, ઉપર ‘રામજી’ કોતરો,
વિશાલ જલધિજલે શિલાસેતુને આદરો.

છૂટાં પ્રજાખંડ સૌ વિરલ સેતુ તે ગૂંથશે,
ગૂંથાઈ બીજી સૂર્યમાળ સમ વિશ્વમાં શોભશે.
વધાવશું ઉરકૂલે, અરપશું અમોલા હવિ,
પ્રજા સકલ ભાખશું પરમ આશિષો, રાજવી!
સાગર ઉપર વિ. વિ.

વીરાંગના

સખિ ! મહારા વીરના ગઢો જો ! ઉંડા આકાશમાં રે,
 સખિ ! મહારા પાલવની કોર શેષ સાથે છે જો;
 સખિ ! મહારી આંખડીમાં કોટિ કોટિ ભાનુ તપે રે,
 સખિ ! મહારી નણદલનો વીર મહારે માથે છે જો;
 રસે ભરી રાજખાળ, તહો ય હું તો વીરાંગના રે.

સખિ ! મહારા ચોઢણની ભાત કાંઈ યમની ગૂંથી રે,
 સખિ ! મહારી છાંયડીમાં ઝેર લીલું છાજે છે જો;
 સખિ ! મહારી કાન્તિમાં જો ! જોગણીનાં ખપ્પર ઝીલે રે,
 સખિ ! મહારાં કંકણોમાં પ્રલયગીત ગાજે છે જો:
 રસે ભરી રાજખાળ, તહો ય હું તો વીરાંગના રે.

સખિ ! મહારા નાથની સમશેર કાંઈ હૂલે-ઝૂલે રે,
 સખિ ! મહારી તેજલી કટાર તેજ પીએ છે જો;
 સખિ ! મહારા વીરના સામન્ત મહેલે રુમે ઝૂમે રે,
 સખિ ! મહારી સહિયરનાં શસ્ત્ર હીંચ લીએ છે જો:
 રસે ભરી રાજખાળ, તહો ય હું તો વીરાંગના રે.

અમારા સ્નેહ

માતાને હૈયે અમે ઝૂલતા ને લાડતા;
માતાનાં લોચનોમાં હેત હસી હસી જતાં;
તો એ ભાગ્ય અમારાં આછાં રે,
સ્નેહ ક્યો નંધના મોતી શુઃ
કૂદ્યું મોતી ને રજ વિખરાણી રે,
ઉડી સ્નેહ અમારો સૂનો મૂકી.

ગભરુ ભાઈ અમારા ખીલતા હતા;
મીઠી મુખડેથી અમી ઢળતાં હતાં;
તો એ ભાગ્ય અમારાં અધૂરાં રે,
ક્યો સ્નેહ વનકૂલની ફેરમેઃ
ગઈ ફેરમ, કૂલ કરમાણું રે,
ખર્ચા સ્નેહ અમારો સૂનો મૂકી.

ગીત નિર્મળું બહેન ગાતાં હતાં;
મૃદુ હલકે જીવનને જગાડતાં;
પણ ભાગ્ય અમારાં આછેરાં રે,
ક્યો સ્નેહ કોકિલના ગાનનોઃ
શમ્યું ગાન, ન કાંઈ સહમજાણું રે,
શમી કોકિલ ફરની ગુફા વિશે.

પ્રિયભાલે વિલાસકલા હતી;
કંઈ અદ્ભુત જ્યોતિ અળકાવતી;
પણ ભાગ્ય અમારાં ભૂલેલાં રે,
ક્યો સ્નેહ ગગનના ચન્દ્રનોઃ

(૭૮)

થયો અસ્ત ઊંડા અન્ધકારે રે,
ફૂળ્યો ચન્દ્ર અને ફૂળી ચન્દ્રિકા.

એક વેળા હતી એક આંખડી;
સુકુમાર પ્રભા સ્વર્ગ દાખતી;
પણ ભાગ્ય અમારાં અજીઠાં રે,
કર્યો સ્નેહ સૌન્દર્યની આશમાં:
ફૂટી કીકી, નયન ઝંખવાણું રે,
આંજી લઈ લઈ રજ સંસારની.

હતાં હેત ને હાસ્ય મનોહરાં;
હતાં શોભા સોહાગ સુલક્ષણા;
પણ ભાગ્ય અમારાં નમેલાં રે,
પીધી બાલપણે મદમોહિની:
મદ્યો મોહ ને પ્રગટ્યો પ્રકાશ રે,
પ્રગટ્યો સ્નેહ તહારી સખિ! સત્સંગતે.

ચૈત્ર શુદ્ધ ત્રીજ

૧

બહાલાં ! હતો દિવસ એક વસન્ત કેરો;
કાળે ભરેલ નભ તે દિવસે સુહાતું;
અન્ધારઆંજી ઘનરાત્રિ ય શોભતી'તી:
એવો સુહન્ત દિન એક હતો વસન્તે.

તેજસ્વિની જગતની હતી કુંજ ત્હારે,
તે તેજમાં અતુલ તેજ ખીજાં પૂરાતાં;
આનન્દકાન્ત હતું પ્રહ્લભરેલ વિશ્વ:
એવો હતો દિન મનોગમ એક વેળા.

સન્ધ્યા ચૂમે વિમલહાસિની ચન્દ્રકાને,
ખેલે વિહાર સખીઓ રસનાં વનોમાં;
સોમાર્કશુદ્ધ પ્રિય મંજરીનું મધુ પી
ડોલન્ત દિવ્ય સુકુમાર અનિલ આવે;

ને મેઘશીતલ પ્રભાતપ્રભા પ્રભાતે
સંજીવિનીની છલકે જગને જગાડે:
એવો વસન્તવપુ સંજીવને ભરેલો
બહાલાં ! હતો દિવસ આગળ એક વેળા.

હા ! મૃત્યુફલોન્ત હતી આપણી કુંજ ત્હારે,
ત્હારે ભરી નયન આ વસુધા ભીંજવી;
દીકું અગાધ તમ તેજ વિશે તરન્તુ;
ને અન્ધકાર મહિં ચંચૂ ભરી પીધો તે.

હર્ષે હસાવી અલકાપુરીના મહેલો,
શોકે ભરે મનુજની મઠીઓ ગરીબ;
એ અદ્રહાસ્ય શિવજીનું સુહાય, એવો
હા! એકદા દિવસ એક હતો વસન્તે.

૨

એવો હતો દિવસ એક વસન્ત કેરો,
એવી હતી વિધુવિહોણી વસન્તરાત્રિ:
જાડી પડેલ તમછાંયડી વિશ્વ ઘેરી,
તારાપ્રભા વહી ભરે નીર દેવચક્ષુ.

એ વેળ વ્યોમ વિહર્યા કંઈ તેજવાયુ,
એ વેળ વ્યોમ સુવિશાલ વિકાસ પામ્યું;
અન્ધારહાસ્ય હસી રાત્રિ રૂપી નભોમાં,
ને તેજસાગર તરન્તું સ્ફુવાર આવ્યું.

સૌહાર્દસ્નિગ્ધ જલવાદણીઓ ઊછાવી
છાયો હતો ગગનપન્થ અનન્તતાનો;
રેલી અલૌકિક પ્રભાતપ્રભા પ્રભુની
વાતા હતા સુભગ નન્દનના સમીરો.

બહાલાં! અલૌકિક હતો દિન એક એવો:
વેણુવિહાર વિભુદાર વસન્ત ખેલે;
ને ગૌર મેઘ રજ જારી જગત્ ભીંજવે:
સ્વર્ગસ્થ તેજ નયને ન ઝીલ્યાં ઝીલાય.

(૮૧)

તે તેજ પી પ્રકૃતિ ત્યહાં અનિમેષ ઊભી,
ખુલ્લાં રહ્યાં ગહન શાં નયનો વિકાસ્યાં;
કંઈ ભાવમુગ્ધ વન સોહતું નેત્ર ઢાળી,
ને શોકઘેરી હતી આંખડી સૂર્ય કેરી.

વાત્સલ્ય શી વિભુ પ્રભા પ્રગટી પ્રભુની,
ઊંડા અલૌકિક પ્રકાશતું ગૂઢ ભાવો,
હા! એકદા પ્રિય! પ્રશાન્ત વસન્તકાલે
કાલોર્મિ શું હતું પ્રભાત અનેરું એવું.

—❖❖❖—

એક વ્યર્થ યાચના

‘પ્રભો! ભક્ત થવા પરમ ભાવ છે;
પ્રભો! સાધુ થવા પરમ યત્ન છે;
પણ, પુણ્યાત્માની મણિપાંખે શાં,
સાધુતા ભક્તિ વિદ્વર કાં ઉડતાં હશે ?

‘પ્રભો! સાધુતાને ઉન્નતિશૃંગ માનું છું;
પ્રભો! ભક્તિવિધાનમાં શ્રદ્ધાશીલ છું;
પણ, ઝળકન્તાં વ્યોમશિખર સમાં,
સાધુતા ભક્તિ વિદ્વર કાં ઝગતાં હશે ?’

તરુપલ્લવમાંથી દીન સ્વર આવતા હતા;
પ્રભુએ તે સાંભળ્યા, સ્વીકાર કર્યા.
અદૃશ્ય સાગરઘોષ સમો ઉત્તર થયો,
જલસ્વચ્છ પરાગચકુરણ શા શબ્દ સંભળાયા:-

‘પુત્ર ! મધુરા માનવજીવનના
વિશ્વસ્થ ને સ્વર્ગસ્થ, કિરણઅન્ત શા,
દ્વિગુણ સમ્બન્ધન છે.
દ્વિગુણ ઉન્નતિ વિના ઉન્નતિ નથી.

‘પુત્ર ! મનુષ્ય પૃથ્વીવાસી છે,
પુત્ર ! મનુષ્ય દેવભૂમિનો છે;
દ્વિગુણ સંબન્ધનની વિશુદ્ધિ વિના
એક તત્ત્વના વિકાસ વ્યર્થ છે.

‘પુત્ર ! ઉભય સમ્બન્ધનના સમભાવમાં
સદ્દોષિત પ્રકૃષ્ટતા છે.
પુત્ર ! નીતિ વિના ઉન્નતિ નથી:
નીતિજીવનમાંથી પ્રભુજીવન ખીલવજે.’

‘પ્રભો ! મહારે સૃષ્ટિશુદ્ધ થવું છે,
સૃષ્ટિવિશુદ્ધિમાંથી સ્વર્ગશુદ્ધિ
પ્રભો ! મહારે ઊગવવી છે.
પ્રભો ! મહને શુદ્ધિવિધાન કરાવો.”

ગગન શાન્ત હૃતું, પવન સ્થિર હૃતોઃ
વિશ્વશાન્તિમાં આર્ત રવ ફળી ગયા.
નીતિસ્વાતંત્ર્યના પાયા ઉચ્છેદવા
નીતિબલની યાચના પ્રભુએ ન સ્વીકારી.

નયન કાં ફરકાવે, બાલક ?
આત્મામાં અશાન્તિ કાં ભરે ?

(૮૩)

નીતિબલ તહારાં પગલાંમાં છે,
વીણ અને મૂક મુગટમાં.

નીતિમન્ત્ર આત્મા ઉપર ફેરવેલો છે,
ઉકેલ અને આચર:

મહાસત્સંગને સારવ,
ને નીતિબલ નિચોવી પી જા.
સદ્વિચિના દહાગ્રહ વિશુદ્ધિ ઉછેરશે.

કાલ

વીરા ! જો ને આવ્યા રે સન્દેશા દૂર-દૂરના રે,
વનવનમાં ફૂટી વસન્તની કલ્લહાર:
પરિમળ પીને ડોલે રે ઘટાકિરીટ શી મંજરી રે,
ફૂલડાં વીર ! જઈ વીણશું કાલ રહવાર:
સૂના સૂના આજે રે વીરા ! વનના માંડવા રે.

x

x

x

વીરા ! જો ને આવ્યા રે સન્દેશા દૂર-દૂરના રે,
વનવનમાં ફૂટી વસન્તની કલ્લહાર:
પ્રીતમજીના આવે રે પરિમલરવ પ્રભુધામના રે,
'ફૂલડાં પ્રિય ! જઈ વીણશું કાલ રહવાર;'
સૂના સૂના આજે રે વીરા ! વનના માંડવા રે;
અધૂરા અધૂરા લાગે રે વીર ! વિલાસ વસન્તના રે.

શ્વેતામ્બરી સંન્યાસિની

રાત્રિ વેરણુ થાય, ચન્દા ખેની ! રાત્રિ વેરણુ થાયઃ
ત્રેમ ઢળી ઢળી જાય, ચન્દા ખેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

ભર નિદ્રામાં જડવત વિશ્વે મહાલે ઝગમગ રાત;
શૂન્ય ગભીર રાત્રિનું અન્તર સુણુશે દુઃખીની વાત ?
ચન્દા ખેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

વરસી રહ્યાં છે ખેન ! તુજ શીતળ કર ઉણુ હૃદયપર આજ;
ચીરાતું તો ચીરી દેખાડત હૃદય વસેલા સિરતાજઃ
ચન્દા ખેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

આમલીઓની ભૂતાવલિમાંના શિવના પૂજારી શ્યામ;
ધીરી નદીને તીરે ઋષિઆશ્રમમાં પ્રીતમપ્રાણુના વિશ્રામઃ
ચન્દા ખેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

આછા વાદળમાં રમતી રમતી જગપર વિલસતી ખેન !
કદી મુજ નાથને અરણ્યમાં પેપે ફૂટેજે પિયુને અંહિનાં ચેનઃ
ચન્દા ખેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

ક્યાં થકી ગૂંથલી ! ક્યાં જઈ વિખરી ! પ્રીતમજીની વરમાળ !
ઉડતા તરંગ અદૃશ્ય થયા, હવે જાશે સરિત પાતાળઃ
ચન્દા ખેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

ઉજળા તહારા રમ્ય સ્થાનથી વિરુપ બનેલો વન મહાંય
ત્રેમઘેલડો પ્રાણુ પેપે તો વાધજે ખેન ! વાળી આંહ્ય;
ચન્દા ખેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

(૮૫)

રમણીય રમતી જહેન સરિતના તટ પર ખીલીનું ઝાડ;
આણુ અપૂજ કેા પૂજતી બેઠી શ્વેત સંન્યાસિની આ બાળ:
ચન્દા જહેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

દૂર-દૂરે કચ્છાંક મેહુલો ગર્જશે, નદીઓમાં આવશે પૂર:
શૂન્ય સંન્યાસિની આજડવત બેસશે, રસસૂકું તરછોડ્યું ઉર:
ચન્દા જહેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

મરુ દેશના રેતાળ રણમાં કે અર્બુદવનવૃન્દ મહાંય,
ધગલા બપોરે, વાદળિયા જહરોડે, કોમળી દેહ ભટકાય:
ચન્દા જહેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

અનન્ત વિશ્વમાં કરતાં રમણુ તહારે નવલખ તારિકાનો સાથ;
દિગન્તે જતાં જહેનો ! પ્રેમે ચહુડાવજો મોંઘા અલબેલો
મહારો નાથ: ચન્દા જહેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

ક્ષિતિજ ઊપરની ઈશ્વરી આંખ જેવી ઉજળી સલૂણી
મહારી જહેન !

આવ, આવ, શીદ સંતા ? લજ્જાળુ ! સુખદુઃખની વાતે
ભરીએ નેન: ચન્દા જહેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

પેલી રમન્તી બાલા બોલકણીને તટે વૃક્ષે છાયેલી
ઊડી ખીણુ;
તહેણે તેડી મહારી લજ્જાળુ શાણી સખી: જગધિએ ઉઠે
નિરાશાફીણુ: ચન્દા જહેની ! રાત્રિ વેરણુ થાય.

તરછોડી બહાલી બહાલે, છોડી સખીએ સખી, ધૃશ્વરે
ભૂલ્યો ઉગતું બાળ;
રડતાંના રુદને ધોળું જગતે પડ્યું શામળું; કઠણ વિધિના
કર કરાળ: ચન્દા બહેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

જા જા, બહેની! એમ શું તરછોડે? કે કદી શોધે
બહાલો નાથ?
વાળજે પાછો પ્રેમનિરાશ સંન્યાસી લિક્ષા લેવાને પ્રિયને
હાથ: ચન્દા બહેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

અણબણ્યા, ઉરભોગી, અરણ્યમાં વસનના અલિલાષીશ્યામ!
પ્રેમી જનોના પ્રેમ પોષવા વળજે બહાલાંને વિશ્રામ:
ચન્દા બહેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

સરસ્વતીને સામે તીરે ભીડભંજન હનુમાન;
ત્યહાંની શ્વેતામ્બરી સંન્યાસિનીને મળજે, ભગવા ભગવાન!
ચન્દા બહેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

લીલુડાં બીલીવૃન્દે સંતાયેલું ભૂખરું શિવનું ધામ;
વિશ્વ તણા તે શાન્ત એકાન્તે મળજે સંન્યાસિનીને, શ્યામ!
ચન્દા બહેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

આજું શું બોલે મહારા નિર્દય નાવલા! ભાગેલી ત્હારી
નિર્બળ નાર?
હૃદયમાં પાક્યાં ઊંડા અશ્રુની માલા કેરો પ્રેમાભિષેક દે,
ભરથાર! ચન્દા બહેની! રાત્રિ વેરણ થાય.

(૮૭)

પુનરુદ્ધાર

દુર્લભ બાલે ! સુભગા થઈ તું : હૃદય ! તું ક્યમ ધડકે છે ?
પ્રેમની અન્તર્માળ આરોપી હા તે બહાલા તે છે.

* * * *

નિર્દય જગની કઠોરતાની ભોગ થયેલી, બાલે !
નિર્થક નિર્ભવતા ઉદ્ધારી કેમલ મનના બહાલે.

* * * *

સાવધ જગનાં અગણિત નયને જેમાં કાંઈ ન દીકું,
તછોડેલી નિર્થકતામાં બહાલા ! છે શું મીકું ?

* * * *

ઉજળા વિશ્વના અન્ધ એકાન્તે પ્રજળતી પ્રાણુ બિચારી
મનના માન્યા પ્રીતમજીએ જીવન દઈ ઉદ્ધારી.

* * * *

સહૃદય બહાલા ! પ્રેમજી પ્રિયતમ ! મુજમાં દીકું શું એવું ?
ઉત્સાહી તુજ તરુણ જીવનનું મૃતને તર્પણ કેવું ?

* * * *

પ્રેમામૃત તુજ છાંટી પ્રિય હે ! સજીવ હૃદય જે કીધું,
જીવન તે હે પ્રિય ઉદ્ધારક ! તુજ પદ નિશ્ચલ દીધું.
દીનોદ્ધારક ! હે દીનપાલક ! દીનવત્સલ જગદીશ !
પ્રેમજીવન પ્રિય આ ભવ દીધું દેજો તે દિનનીશ.

અવસાનવેળા

પ્રત્યાગ્રાતો વિષમ તમના સર્વથા ગાજતા 'તા,
તારાઓની ઘતિ વિરમતી આલના આંગણામાં;
શાન્તિ કરા સુખદુખ ભર્યા તન્તુ ડોલાવતું કે!
ઓચિન્તું ત્હાં કરુણ રડવું વિસ્તર્યું શોકલીન:

“નહીં પાછાં શું આ જગતપટમાં પ્રાણ! મળિયે?
નહીં દુઃખો, બહાલા! સુખદ કરીને જેવું લઈએ?
નહીં કે દી, પ્રીતમ! કદિય નહીં? આખા ભવ વિષે?
કહો શે રૂહેવાશે તમ વિણ હૃદય, હા! પ્રિય સખે!

“અહા બહાલા! તહારી સુખરૂપ મધુ સ્નેહસુરભિ!
ઝીણું કર્તવ્યોમાં પ્રિય! તુજ રૂપાળી પ્રીતમતા!
રસીલા ગામ્ભીર્યે હૃદયરસ કેરી સરળતા!
અરે! શે રૂહેવાશે પ્રિય! તુજ વિનાના જગતમાં?

“કરી મીઠી વાતો લીધી સુખઉરે દુઃખથી મહને,
હસીને બોલાવી જીવન તણી દેવી કહી તહમે;
અમીદંટે જોયું, હૃદય મુજ ઠાર્યું, પ્રીતમજી!
નહીં પાછું એવું હૃદય પ્રિય! ઠારો? નહિં કદિય?

“નહીં રૂહેવાવું શું કદિય સુલગા મંગલમયી?
તહમે ખેરાવ્યા તે પ્રણયશણુગારો દૂર કરી:-
તહમારાં રોપેલાં અલકલટમાંનાં કુસુમ સૌ,
પરોવ્યું બહાલા! તે મધુર ગુલ ચોળીની જૂલમાં,

ગૂંથીને માળા જે ઉર પર અભિષેકી ઢળતી,
રૂડી સૌભાગ્યેચ્છા તુજ નયનને રમ્ય ગમતી:
સખે! ચિહ્નો ત્હારાં અનુપમ હવે શું દૂર થશે ?
નહીં પાછાં તે ને તું ય શું સખીને પ્રાણ ! મળશે ?”

પ્રત્યાઘાતો દુખી હૃદયના સર્વથા જાગતા’તા,
શાન્તિ કેરા સ્થિર અનિલના તન્તુઓ તૂટતા’તા;
ઉડે વ્યોમે ઉડુગણ તણી ભૂખરી ઝાંખ છાતી,
આવી ત્હાંની પ્રિયવદનથી સાન્ત્વના કેરી ધારા:

“પ્રિયે ! છાની, બાપુ ! નયન ભરમા, પ્રાણપ્રતિમા !
ઘડી ત્હારાં આંસુ સૂકવ-જલની અસ્ખલિતતા;
નથી કેા દી પ્રેમી જીવન સરલે ! નિત્ય છૂટડાં;
મળીયું વ્હાલી ! હા ! પ્રભુજીદરબારે ફરી વળી.

“વિયોગે ત્હાં છે ના, ભર્યું સકલ સંયોગસુખથી,
નથી ત્હાં મૃત્યુયે, અમરપણું ત્હાં તો વસી રહ્યું;
નથી ત્હાં તો વ્હાલાં રસસુખ તણે લોપ ઘડીકે,
પ્રપ્રુલ્લે ને પોષે ચિર જીવન ત્હાં સાત્ત્વિક સુખો.

“અને જો ! આકાશે સુભગ ઉડુની દીપ્તિ શમતી,
વિરામ્યો તે જ્યોતિ નવલ નલમાં કાન્તિ સ્પુરશે;
મહાશક્તિ ધારી સુખમય પ્રકાશી પ્રભુ રહ્યો,
પૂર્યું મૃત્યુમાં યે અમૃતબલ સંજીવન તણું.

“પ્રિયે ! છાની, બાપુ ! સૂકવ જલની અસ્ખલિતતા,
હૂને ત્હારે આંસુ પરમપદ વ્હાલી ! ભીંજવ ના;

પ્રભુપાદામ્ભોજે મળશું ફરીથી આપણ હવે,
નર્યા સન્તો કેરા અચળ પ્રીતિના સ્વર્ગસદને.”

પ્રત્યાઘાતો ઘનતિમિરનાં વિશ્વઘૈયે થતા’તા,
તારાઓની પ્રભુપ્રણય શી છાવરે ઝાંખ તહેને;
શ્રદ્ધારંગી વિમલ પ્રગટ્યું ધૈર્ય તે લગ્નમાંથી,
ને વાયુમાં સ્વર કંઈ ઉડ્યા દીન શી સ્વસ્થતાના:

“મળ્યાના પૃથ્વીમાં દુઃખકર ઉધારા પ્રિય ! હવે,
રુડે ઊડે વ્યોમે જીવનદ્યુતિ આજે વિરમશે;
લઈ મૃત્યુ મીઠું મનુજ ધરશે સન્તલુવને:
સખે ! લે ત્હારે તો તુજ પ્રિય તણું પ્રેમમીઠડાં.

“મળીશું જો બહાલા ! સુખકર પ્રભુને સ્થલ ફરી-
અને ત્હારે આશાવચન મુજ શ્રદ્ધા અચલ છે-
પ્રભુપાદામ્ભોજે ચિર મિલનના સ્વર્ગસમયે,
વિધુરી આ ત્હારી સખી પણ નહીં નાથ ! ભૂલતો.

“હવેથી ના આવા શરીરશણુગારો સજીવ ઘડી ય,
તજ્યાં ત્હું તે મ્હારે હૃદય ક્યમ ધારું પ્રિય ! હવે ?
રુડી મોંઘી ત્હારી સુખકરણ નામાવલિ ગ્રહી
ઊંડા કેા એકાન્તે નિશદિન જપું જપ પ્રિયના.

“વસે સ્વર્ગે બહાલા ! પ્રિય પણ ન ત્હું વિસરી જતો,
ધરામાં એકાકી વસી ઘડી સખીને ય સ્મરજે;
જગે ઉદ્ધારી તે રસિકવર ! સ્વર્ગે ન ભૂલતો,
મળીશું પાછાં જ્યહાં હૃદયસુખ નિરન્તર ભર્યા.”

(૯૨)

અન્ધારાના વિષમ પડઘા ઘેર ઝંકારતા'તા,
રાત્રિ કેરા અનિલરણુકા તારલે કેા થતા'તા;
વિશ્વન્તર્મા સુખદુખભર્યા તન્તુ વિરામતા'તા,
ઉઠે વ્યોમે પ્રભુપ્રણયના રશ્મિઓ રાજતા'તા.

શ્રાવણી અમાસ

એક વેળા રાત્રિ પડતી હતી,
અને મહારાં નયનોમાં નિદ્રા ઘેરાતી.
અન્તે નયન ફરક્યું, ને પ્રવૃત્તિ પ્રજ્જવળી;
હું ઉઠ્યો, અને રાત્રિના તટ ઉપર ઉભો.

સઘળે નીરવ શમશમાકાર હતું,
પણ મહારે અન્તરઅનામીઓઘકંઠક ગર્જતા.

હું ઉભો હતો:
રાત્રિનાં જલ જોતો ન જોતો,
અચેત શો સચેત,
જડતાને કાંઠે ચેતન હું જડવત્ ઉભો હતો.

મધ્યરાત્રિ હૃદયના ભેદ ખોલતી:
શૂન્યમુખ ચિદાકાશ, મહાકાળની ગુફા સમું,
નિરવધિ વિરાટમુખ શું વિસ્તરતું.
કાલરાત્રિની કિનાર ઉપર
સહોદર સંગે હું ઉભો હતો.

(૯૩)

આકાશ માંથી તારા વાળી લીધા હતા,
મહારે પ્રભુતેજનાં દર્શન ન થતાં;
બાહુર તેમ જ અન્તરમાં નિસ્તેજ હતું;
અન્ધકાર શ્યામળ જયદેવજ ફરકાવતો.
ઘનદળ તહેનાં ચરણમાં નર્તતું.
પૃથ્વીના પ્રાણમાં જડેલી તહેમની છાયાઓ શી
કાજળકાળી ડોલન્ત પર્વતાવલિ
દૃષ્ટિ બાંધી પડી હતી.
કેશું ય કાંઈ સૂઝતું નહીં.
તમરાજની સંશયભૂમિકા જેવી
શોકરાત્રિની સીમ ઉપર હું ઉભો હતો.

શૂન્યતાના તરંગ જગત ભરી તરવરતા,
મહુને રસબોળ ભીંજવતા,
શૂન્યાત્મ કરતા.

આંખ ઉઘાડી હતી, પણ દર્શન ન થતાં:
કીકી દિશાભુવનોમાં દોડતી,
પણ પ્રભુનો જ્યોતિ ફૂટ્યાંઈ જ નહોતો નિર્ખાતો.

અન્ધકાર અલૌકિક હતો;
યમદંડની કિરણજળ સમાન,
વિબુધોના આત્મામાં વસે છે એવો,
મૃત્યુની વિશાલ પાંખઝરી રજ સમો,
ઊંડા અમાનુષ ભેદના પ્રકાશ શો,

(૯૪)

પાથિવથી પર, પરમ અભેદ,
અન્ધકાર પણ અલૌકિક હતો.
પ્રહ્લાંડઝીલતા તમસાગરને આરે
સહોદર સંગે હું ઉભો હતો.

સાગરના મહામોજ

નયન આગળ રમતા,
અમને શીકર છાંટતા;
પણ અમે એ જાણતા નહીં.

વિમાન આવ્યું, સૌ બેઠાં:

અન્ધારરાત્રિના હૃદયમાં અમે બેઠા માંડ્યું.

પછી-પછી પગ લપસ્યો કે શું?

બન્ધુ! તું ફર્યાદા ગયો?

તમસાગર માનવ દૃષ્ટિથી અગાધ છે:

તેહું જે વજ્રતલ ફેડી પાર ગયો?

ત્યાં તો પ્રભુપ્રદેશ છે, સખા!

શબ્દ થયો? પડ્યો પડ્યો?

કોકિલા શું બોલી?

ધીમી ધીમી ફૂલડાં વાતો કરે છે?

કે વીર! તારા બોલ શો

પ્રભુભૂમિનાં ગીતનો મીઠો એ સિત્કાર?

પ્રભો! ?

(૯૫)

સાન્ધ્ય તેજ

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, તેને આવશે,
હો ! તેને આવશે;
વાદળી ઘડી ઢાંકે તુજ વ્યોમ,
નથી નથી એ રજનીનાં રોમઃ
હો ! તેને આવશે.

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, આનન્દો થશે,
હો ! આનન્દો થશે;
ધોતાં જીવન, વરસતાં હર્ષ,
ઉગી વિરમે રમતીલાં વર્ષઃ
હો ! આનન્દો થશે.

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, મુક્તિ લાવશે,
હો ! મુક્તિ લાવશે;
પાપ ઉભું દર્દ ધુમ્મટધેર,
તૂટશે, રણુ શમશે જયભેરઃ
હો ! મુક્તિ લાવશે.

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, મીઠું લાગશે,
હો ! મીઠું લાગશે;
બહાલાં કંઈક વિદેશ ગયેલ
વધાવશે તુજ ચરણુ શ્રમેલઃ
હો ! મીઠું લાગશે.

(૯૬)

સન્ધ્યારંગ ઉઘડશે, પ્રભુતા સુહાવશે,
હો ! પ્રભુતા સુહાવશે;
નયન પીશે દર્શન અભિરામ,
લેશે પછી ત્હાં પરમ વિરામ:
હો ! પ્રભુતા સુહાવશે.

સાગરને

સાગર સખે ! મુજ કાનમાં એવું કંઈ તો ગા:
જીવ્યું મીઠું લાગે મહને, એવું કંઈ તો ગા-સાગર.

મહાભાવી ત્હારાં ગીતડાં, ઘેરા તાનમાં ભેદો જિંડા;
ગૂઢ અર્થ ના ઉકલી શકે, ઉકલે એવું તો ગા-સાગર.

શાશ્વત રહસ્યો ગર્જતી ઝમકે તારી કરતાલ, હા !
રહમનું ન ત્હેના તાલ, કંઈ રહમનું એવું તો ગા-સાગર.

રહમનું ન તે મુજ દીનતા, તુજ વૈભવો વિસ્તર, સખા !
ન સુણ્યું ત્રિલોકે નાથ ! કંઈ એવું અહરનિશ ગા-સાગર.

મુજ ઉર તુજ પર ઢાળીને હું પોઢી છું ભરરાત, જો !
મુજ ઉરમાં અધસ્પૃટ કંઈ ભરતો સખે ! તું ગા-સાગર.

મુખડે શું કરચલી પાડતો ! અવગણ મહને, ન વિમાસતો:
ગા ગા ચિરસ્થાયી ગાન તુજ, રહમજે ય ત્હેને ગા-સાગર.

ત્હારે જગતને બોધવું, પરમાવધિ સત્ય શોધવું:
હું કેાણ ? ગુરુ કર્તવ્ય આચરતો સખે ! ભવ્ય ગા-સાગર.

(૯૭)

તું તો અમિત ઉદાત્ત રાજે, હું બાલુડી ચન્દા, અરે !
અહ ! ઓ મહાલાવ રાજવી ! તુજ રાજગીત તું ગા-સાગર.

તુજ પ્રાણુમાં અમી રેડવું, રેડી પછી મહારે જવું:
હું આથમીશ, અણુઆથમ્યાં કંઈ ગીત ત્હારાં ગા-સાગર.

સુણ ! મેઘ ગાજે, કાલ ગાજે, ગાજે ચૌદે બ્રહ્માંડ આ;
પણ તેથી યે પર પ્રભુવર ગાજે, તે ગીત લઈ લઈ ગા:

સાગર સખે ! મુજ કાનમાં એવું અલૌકિક ગા:
જીવ્યું જીવ્યું લાગે મહને, એવું હવે પ્રિય ! ગા:
સાગર સખે ! મુજ પ્રાણુમાં એવું અમુલ્ય ગા.

જીવનનાં વર્ષ

જગત મૃત્યુ લણી પગલાં ભરે છે:
પ્રભો ! વસ્તુ માત્રની જીવનઅવધિ છે.
તારામંડલ સમા વસ્તુમંડલનાં પગલાં
અવસાનદિશામાં જ વળેલાં છે.

પગલે પગલે જીવનપુષ્પની પાંખડીઓ
ખરતી જાય છે, કરમાતી જાય છે:
બાલકો તે વીણુતા પાછળ આવે છે,
બાલકો પાંખડીઓ વીણુ છે ને વેરે છે.

ઘનતરંગે તરતી ચન્દ્રકલા શી,
મંજરીમાં ઉડતી કોકિલા સમી,

આત્મનૃપાંખ જીવનદિવસોમાં રમે છે,
એકને ચુમ્બી, સુહાવી, અન્યને અજવાળે છે.

પ્રભો! તેમ છતાં તહેનું લક્ષ્ય છે:
સુન્દર, ભવ્ય, પ્રેમલ, પવિત્ર,
તહારા પદપંકજ શું તહેનું લક્ષ્ય છે:
પછી તે ભૂલે છે એમ શે કહેવાય?

પ્રભો! જીવનનાં કેટલાંક વર્ષ વીત્યાં:
પ્રભો! જીવનની સાર્થકતા ઉગવ્યા વિના
જીવનનાં કેટલાંક વર્ષ વીત્યાં.
કેટલાં? તે કોણ કહેશે?

પ્રભો! કેટલાં? નું મહારે કામે શું છે?
અનન્ત કાલશ્રેણિમાં હું જન્મ્યો છું,
અનન્ત કાલશ્રેણિમાં હું સમીશ.
પ્રભો! એટલી જ યાચના છે કે
તહારા ચરણશરણમાં વિરામું.

(૯૯)

ઘંટારવ

તુજ ગુંજ ઘંટા ! ગુંજજે;

અંકાર તુજ અંકારજે:

આકાશમાં તોફાન, ધનના ભાર છે;

વળી ધુમ્મસે ઘેરેલ તેજમ્યાર છે:

અયિ ! કાલના સાગર વિશે શમ્યું વર્ષ ઊંડી રાત્રિમાં,
કંઈ ગુંજ, ઘંટા ! ગુંજ તુજ ગુંબાર તે વર્ષાન્તના.

જઈ દૂર ગુંજ પુરાણને,

નવલું કશું અહીં ગુંજજે;

હિમપારથી અયિ ધન્ય ઘંટા ! ગુંજજે:

વળી વર્ષ વીત્યું, વીતવા દે ઓમમાં;

ગુંજ જજે જ અસત્ય ઘંટા ! ગુંજ સત્યની ગુંજના.

કરી વિશ્વને સૂનાં સૂનાં ચાલ્યાં ગયાં,

જે પ્રિય હૃદયમાં મન્દતા મૂકતાં ગયાં,

એ મન્દતા લઈ ઉડજે, મંગલમયા !

ધનવન્ત ને ધનહીનના કંકાસ ગુંજ ફહાડજે;

મનુકુલમાં તુજ સાન્ત્વનાના ગુંજનો ગુંબારજે.

દૂર ગુંજ સંસ્થા મૃત્યુમુખ ઢળતી જતી;

હુંડુચુંદ્રના હંકાર કાલજૂના વિધિ;

ઉન્નત વિધાનો જીવનાના ગજવશે તુજ ગુંજનો,

વધુ વહી વર્તન મીઠાં, ને પ્રેમનિર્મળ કાનુનો.

(૧૦૦)

કંઈ પાપ, કંઈ વાંછા, હૃદયની વેદના,
શ્રદ્ધાવિહોણા નિરુત્સાહો હાલના,
દૂર ગુંજ જા કેા કેાતરોમાં કાલનાં;
મુજ શોકધેરાં ગીત પણ દૂર ગુંજ, માનવકુંજમાં
કેા મહાભાવ વિશાલ વીણાધારના ગુંજાર ગા.

જીકૂં મહત્તા જન્મ ને જાગીરની,
રાષ્ટ્રીય કલંકો, વૈરખુદ્ધિ વીરની,
વહી ગુંજ ઘંટા ! ઘોર માંહિ અઘોરિણી:
પણ સત્ય ને નીતિ વિશે નવરંગ સ્નેહ જગાડજે;
જગદ્દેમના રસપ્રેમની લગની અખંડ લગાડજે.

જૂની ટાળ રીતિ રોગની, ઉદ્યોગની,
અયિ ! ઢાળ કાંચનકામના સંકેાચતી;
કર શાન્ત ગુંજ સહસ્ર વર્ષો વિશ્વના સંગ્રામનાં;
ગુંજ જગાવ પ્રશાન્તતે ગુંજાર સન્તત શાન્તિના.

અન્તર અયિ ! વિક્ષાવજે;
કરુણાભર્યા કર લાવજે;
વડું વીરમંડલ શૂર સ્વતન્ત્ર સુહાવજે:
ગુંજ જજે આ દેશના અન્ધાર ઘેરી રાત્રિના;
ગુંજારજે શુચિ રંગ તેજસુહાગ વિશ્વવિધાત્રિના.

અયિ ગુંજ, ઘંટા ! ગુંજ તુજ ગુંજાર તે,
અંકાર પ્રભુમન્દિરના અંકારજે,
મનુષ્યાલ મંગલ મંગલાથી જગાડજે;
તુજ ગુંજનો અહ ! ગુંજ મંબુલ ભાવ દેવપ્રભાતના,
ઘંટા ! અમારા ભુવનમાં સંગીત ગાજે તાતનાં.

અલ્પદીક્ષા

એ જ માર્ગ, બન્ધુ ! એ જ માર્ગ :
નેત્રક્રમણ મીંચી વિચરે છે,
પણ એ જ પ્રભુનો રાજમાર્ગ.

ગંભીર કોલાહલ ભર્યું બજાર
શૂન્ય-સ્તબ્ધ-મૂર્છિત જેવું છે,
શ્રીપુરના નાગરિકો નિદ્રામાં છે :
તહામે પણ અખંડ નિદ્રા લીધી, બન્ધુ !
સદન્તરની સ્ફોટ વાળી સૂતા.
પ્રવૃત્તિસંસારને વીંધી જતા
એ જ માર્ગ, બન્ધુ ! , એ જ માર્ગ.

આગળ ઇસ્પતાલ છે, ખરું ?
કાળનાં અવિરત મહાપૂર વહે છે,
માનવી તહેને ખાળવા શેમથતા હશે ?
વિધિના હાથ ઠેલ્યા ઠેલાય એમ છે ?
પણ બન્ધુ ! માર્ગ તો એ જ.
મન્દવાડ ન હોત તો, વીરજી !
સ્નેહ અણમૂલવ્યા રહે.
એ તો ભવ્ય પરમાર્થનાં ભુવનો,
બન્ધુસેવાર્થે રચેલાં માનવીનાં મન્દિરો,
સ્નેહીઓના સ્નેહની શારદાપીઠ.
સ્નેહનાં દુઃખ ધૈર્ય શક્તિપ્રભાવ
પ્રગટવાં, પ્રપુલ્કવાં, અને-રડવવાં :

(૧૦૨)

સહુ આ ભૂતદયાનાં ઉદ્યાનોમાં થાય છે.
સુખની નહીં પણ સ્નેહની આ વેદી.
તહમારા જીવનચક્ષમાં પણ
સ્નેહે અહીં જ સુખનો બલિ દીધો.
સ્નેહવ્રત તપતાં અનેક તપસી
આ પ્રાસાદોમાં પ્રવર્તે છે.
બ્રાતૃભાવનો આ બાગ છે, વીરા!
-તહમે તો તે જાણો છો જ.
એ જ એ જ શ્રેયસ્કર માર્ગઃ
અન્ધુતામાં થઈ પ્રભુતામાં.

નગરના દરવાજામાં થઈ-
હા! વિશ્વનગરીનો દરવાજો પણ
તહમે નિરન્તરનો છાંડ્યો.
પણ ભાઈ! એ જ માર્ગઃ
અવની મૂકી આત્મભૂમિમાં,
બ્રહ્માંડ ઓળંગી બ્રહ્મમાં.
પિતા એ જ માર્ગે ગયા છે,
સંસાર તજી સ્વર્ગમાં.
પૂર્વાકાશની પાછળ સૂર્ય હોતો,
અને પશ્ચિમાકાશની પાછળ
વસન્ત પાલવ સંકેરતીઃ
પૃથ્વી ઉતારી પ્રાણપ્રદેશમાં,
પરાગવતી સુમનસેજમાંથી
નિર્મળા સાર્ત્ત્વિક સૌન્દર્યમાં.

(૧૦૩)

પિતા મહુને માર્ગનો પરિચિત કરતા,
શબશય્યા આગળ મહુને ચલવતા.
જગત ન જોતી તહેમની આંખડલી
આ પન્થ નિરન્તર નિહાળતી.
પ્રપંચમાં આપણે એમને દોરતા,
પણુ પ્રભુપન્થે આપણા એ નિયન્તા હતા:
સદ્ભાવ પાડતાં એમનાં તો પગલાં
આ માર્ગે જ વળેલાં હતાં.
વીરા! મહારું સ્મરણુ સતેજ છે-
હજી તો ત્રણેક વર્ષ માંડ થયાં છે-
એ જ માર્ગ, એ જ સત્ય માર્ગ,
તહુમે ડગલાં ભરો છો એ જ મહામાર્ગ.
નગર છોડી વનઆંગણે,
વિશ્વ ત્યાગી વિશાળા ઓમમાં:
પિતાને જ પગલે પગલે, બન્ધુ!

આમલીઓની ઘટામાં થઈને જ
વીર! પાછળ સરિતાના તટમાં.
ભૂત પ્રેત જેવી, માયા સમી,
શંકા શી ડોલતી છાયાઓમાં થઈ
કોમળ જ્ઞાન સમાન અખંડ પ્રકાશમાં:
અન્ધકારનાં વન વટાવી
પ્રભાતનાં જ્યોતિર્જલમાં.
એ જ પરમ માર્ગ, બન્ધુ!

(૧૦૪)

વિદાય લેશો, વીર !
દુનિયાનો અન્ત વિદાય જ છે,
આદિ ભલે અન્યથા હો.
પણ એક વેળા તો આંખ ઉઘાડો,
એકછેલ્લી મીટથી તો જગતને જોઈ લ્યો.
શું જગત બહુ જોયું ?
ભલે, તહમને ગમ્યું તે અમને ગમશે જ.
ક્ષર મૂકી અક્ષરધામમાં,
મૃત મૂકી અમૃતત્વમાં,
મનુકુલ મૂકી ચિરંજીવ દેવોમાં:
એ જ કલ્યાણપન્થ, ભાઈજી !

છેલવેલું સ્નાન કરી લ્યો,
સંસારના મળ ધોઈ નાંખો,
અશુદ્ધિ વર્ણ વિશુદ્ધિ ઓઢો.
કુન્દનને અગ્નિની જ્વાલા તાવે છે;
પુણ્યપ્રપુલ્લ પુરાણ સમયથી
આત્મકુન્દન પણ અગ્નિદેવ પરીક્ષે છે:
વીર ! વિરાજો અગ્નિરાજના ઉછંગે.
તહમારી કુન્દન સમી કાયાની
થાવા ઘો બળીને ખાખ:
તહમારા આત્મતત્ત્વનાં કુન્દન પ્રકાશવા ઘો.
માટીમાંથી મણિ મળશે,
અને લસ્મમાંથી કુન્દન જડશે.
એ જ માર્ગ એ જ માર્ગ:

(૧૦૫)

શુદ્ધિઉન્નતિનાં વ્રત સ્વીકારો.
શતશિખ અગ્નિદેવની પાંખ ઉપર
વિહરો અનન્તતાની કુંજોમાં.
તેજ તહમે તેજભૂમિમાં પધારો,
કિરણની અમોલખ કણિકા તહમે
સૂર્યોના સૂર્યરાજમાં વિરામો.
વહ્નિરાજ વાદળમાં ભભૂકે છે,
ભભૂકે પ્રભુવિહારી તહમે પણ
વાદળ ફેાડી વિભુ વિરાટપદમાં.
એ જ પુનિત શ્રેયસ્પન્થ, વીર !
ત્યહાં જ મળશે વિશ્વરાજ મહારાજઃ
ભસ્મમાં સ્મશાનની ભૂતપતિ,
અને ચિતા પાછળ સચ્ચિદાનન્દ.

જય જગન્નાથનો, બન્ધુ !
ઘન ભેદી પ્રભારાશિ પ્રગટયો છે,
જગત્સુખડે પ્રકાશ પ્રપુલ્લયો છેઃ
પૃથ્વી અને પ્રભુને
તેજની મણિસાંકળે સાંકળતો
સૂર્યરાજ આંખડીમાં આવી ઉભો છે.
વીરરાજ ! અમારાં અશ્રુ એ સૂકવશે.
દેવનાં દુન્દુભી ગાજે છે.
તહમે પાછું વાળી મા ભેશો—
અમારો સંસાર અને તહેનાં સુખદુઃખ,
તહેના વિલાસ તથા તહેના વિલાપો,

હવે ત્હમને બાધા કરતા નથી:
અમારે વાસ્તે જ એ રહેવા ઘો.
દેવો ત્હમારાં પગલાં વધાવે છે,
દેવાંગનાઓ ઓવારણાં લે છે.
સ્વીકારો તે દેવોનું આતિથ્ય,
વીરરાજ ! રમેા એ દેવભાવમાં.

એ જ મંગલકારી માર્ગ, ભાઈ !
જય, જગન્નાથનો જય !
ધરો ભડકાનો લેખ
અને લઈ દ્યો બ્રહ્મદીક્ષા, બન્ધુ !

વિનોદ ને અભિલાષ

મયવી ઘોર ઘટા જલવૃષ્ટિની,
સુભગતા કંઈ ઝંખવી સૃષ્ટિની,
અનિલમાં અનિયન્ત્રિત ધ્રુમતો,
નભ ભરી ઢળતો ઘન સ્ફુજનો.

વરહિતૈષી ! મહાપ્રિય હે સખા !
સમીર ઘોર વહુન્ત યુવા તણા;
મધુર બાલકલા અયિ ! આથમે,
સરલતા શુચિ હાસની ચે શમે.

શીતલ સુન્દર દર્શન આ નથી:
તુમુલ કેા તિમિરો જગનાં ગૂંથી,

(૧૦૭)

ગહન અમ્બર ઓઢતી રાત્રિ શી,
ઉભી સખે ! રજરંગિત મેદની.

ક્ષિતિજનું વન ઘેરી અનામિકા
ઝીણઝીણી નમી શ્યામળ સન્ધિકા;
પ્રિય ! મહાવીરની પદકીર્તિ શા
જીવનના પથ માંહિ વહી જતા.

પટ અભેદ પડેલ ભવિષ્યનું,
બલ નથી વીંધવા જનદૃષ્ટિનું;
રસીલી બાલલીલા રમી વિરમે,
વીર ! હુવે ઉગશે શું ઉપા સમે ?

સુદૃઢઆંગણુ આપણુ આવિયે,
વિરલ કેા કલગાન ગળવિયે;
કદિક ઉન્મત કેલિતરંગમાં
રજનીની તટવેલુ વિશે જતા.

જગતઉન્નતિના વિધિ શોધતા,
સ્વજનને જનશાસ્ત્ર ય બોધતા,
ગૂઢ રહસ્ય વિશાળું વિલોકતા,
અસીમ શા અવદાશ વટાવતા.

ભૂતકથા વીર કેરી વિચારતા,
પરમ દર્શન ભાવિનું કલ્પતા;
વિભુ જયાજય રાજપ્રવૃત્તિના
શિથિલ ગોખ વિશે પડી નિર્મતા.

વિવિધ તે શુભ ખુદ્ધિવિલાસમાં,
સુખસુહાગી સુવિસ્તૃત હાસમાં,
ઘડી ઘડી હૃદયે રહી આવતું
અધુરું કાંઈ સખે! નથી ભાસતું?

વચનવર્જિત હા! મન ઘેરતી
ઉણી કથા રહી એકજ સ્નેહની:
સખી તણે સ્મરણે શરમાવું શે?
ન રહમજું, રહમજાવ સખે! રહને.

ઢળી જતી શું હશે રતિ શબ્દમાં?
પતિત કે થતી મંગલ પુણ્યતા?
જગતની રજ ઝંખવતી હશે?
ન રહમજું, રહમજાવ રહને, સખે!

વદનચન્દ્રનું દર્શન નિર્ભયો,
પ્રિય તણું મહિમાગીત ગંજતો,
અતુલ સાગર અમૃતનો ભયો,
અણુ સમા ઉર માંહિ ઊંડો પૂર્યો.

વન વસન્તવિભૂતિથી શોભતાં,
હૃદયમન્દિર સૌરભ ઢોળતાં;
પ્રિય સખી કલકોકિલ બોલતી:
વીર! પછી થઈ તે હતી-ના હતી.

ધરી ધનુષ્ય અલૌકિક રંગનું
જનહિતાર્થ રહસ્યું દળ મેધનું;

(૧૦૬)

મયૂર કીર્તિપુકાર પુકારતાઃ
ઘન ગયો, મયૂરો પણ તે ગયા.

પુનિતપુણ્ય મહાનદના તટે
વિપુલ વૈભવી કાનનના પટે
નવપ્રભ ઋષિપિતૃ ય રોપતાઃ
સમયવિકૃતિમાં પ્રિય! સૌ જતા.

ગૂંથી ગૂંથી કુમળાં કનકાંશુઓ
ગગનના ફલકે સુગભીર શો
યશકલા રવિરાજ પ્રસારતોઃ
તિમિરમાં પણ તે નમી આથમ્યો.

ગીતરસિક! મયૂર વિમોહિત!
કુલપિતા! યશચિત્રણભાવિક!
અટળ અન્તિમ અસ્ત થવો હશે?
સ્મિત પ્રકાશિત આ દિવસો જશે?

હૃદય કજ્જલનાસ્તિકતા વસે,
જરી ઊંડી પણ આસ્તિકતા હસે;
સકલ સન્તત વિશ્વવિધાનમાં
જીવનપ્રાણ વહે પ્રભુભાવના.

પ્રણયનાં-પ્રિયનાં કુલ સ્થાપવાં,
રસ તણા સુવિકાસ વિકાસવા,
વરસવી પછી સ્નેહની રમ્યતાઃ
નિયમ તે સહુ વિશ્વ ખિલાવના.

(૧૧૦)

ઘડિક બુદ્ધનું મંડલ જામશે,
ઘડિકમાં વિખરાવું સપે! થશે;
રસ થકી દુનિયા શું વધાવશું?
જીવનમાં જયવન્ત થવાનું શું?

વિધિ સમી જનમંડળ આવરી,
વસન ભૂખરું શું રહી વિસ્તરી,
કદી સપે! વીંધી તે ગૂઢ સન્ધિકા
અચલ નિર્મળ ઉગવી ચન્દ્રિકા?

અકળ છે મહિમાવતી સૌ કલા,
ગહન છે પ્રભુના વિધિ સર્વદા:
ગહનતા વીર! તે કદિ વામશે?
કદિ વિભુ મહિમા શું સુહાવશે!

૨ વાંછના

પ્રભો! પ્રેમામૃતની તૃષા ક્યહાં છીપશે?
જલપૂર્ણ વાદળિયો ધૂમે છે, ગર્જે છે:
પ્રભો! ચાતકની તૃષા ક્યહાં મટશે?
ગૌર પયોધનાં દર્શન છે, પણ
વારિદના પ્રતૃષ્ઠ બિન્દુની તો આશા જ છે.

પ્રભો! માનવજીવન ક્યહારે વિકસશે?
તેજ છે, મધુરા રંગ છે, સુગન્ધ છે:
પ્રભો! કળિઓ ક્યહારે ઉદ્ધરશે?

(૧૧૧)

પરાગના પ્રમત્ત સ્પુરણ છે, પણ
ઉદ્ધાસના સુરમ્ય યૌવનની તો આશા જ છે.

પ્રભો ! ઇચ્છાના ઊડણ શે શમશે ?
અનન્ત વાદળને ય સીમા છે :

પ્રભો ! ગરુડરાજ તે શે સ્હમજશે ?
નયનનાં તેજકિરણને ય કિનારા છે, પણ
હૃદયને રમણીય આરાની તો આશા જ છે.

ચંડોળનાં ગીત નિઃસીમમાં તરે છે,
પણ પ્રભો ! પંખીને તૃપ્તિ કાં નથી !
બાલક જેવાં જીવન આનન્દમાં વહેશે,
પણ પ્રભો ! આનન્દને તટ કાં નથી ?
ગીત અને આનન્દના ઓવારાની તો આશા જ છે.

પ્રભો ! તે સદાનન્દ, મનોહરતા, ધન્યતા,
ત્હારી સ્વર્ગલાવનાઃ મનુષ્યને માટે નથી ?
ત્હારી રમણીય કલા, ત્હારી કોમલ પ્રભા,
પ્રભો ! સુરમ્ય સાધુતાઃ માનવ માટે છે ?
પામર પ્રાણીને પરમ સુખની તો આશા જ છે.

પ્રભો ! ત્હારી ઇચ્છા પૂર્ણ થાવ !
મહાહેતુની ક્રમસિદ્ધિમાં જીવનસાર્થકય છે.
પ્રભો ! ત્હારી ઇચ્છા મ્હારી થાવ !
દિવ્યતાના ઉન્નત ખિલાવ તે જીવનહેતુ છે.
પ્રભુનો મહિમા ગાવા જીવન છે તે જીવશું.

(૧૧૨)

અહાલેક

પ્રભો ! તુજ દ્વારમાં ઉભી જગાવ્યો મેં અહાલેક :
જગતના ચોકની વચ્ચે જગાવ્યો મેં અહાલેક-પ્રભો !

નથી લીધી પ્રભો ! દીક્ષા, નથી ઓઢી કફની :
નમી તુજ પાવ છું ત્હેવો જગાવ્યો મેં અહાલેક-પ્રભો !

કમંડલ માહરું ખાલી, ભર્યું તુજ અક્ષય પાત્ર :
દીઠી ભંડારમાં ભિક્ષા, જગાવ્યો મેં અહાલેક-પ્રભો !

ઘટા ઘેરી પડી નભની, ન મુજ નયનો ભેદ :
શ્રવણ તે ભેદશે ત્હારાં ? જગાવ્યો મેં અહાલેક-પ્રભો !

વિરાજે છે તું દિલદરિયાવ, અયિ અદ્ભુત યજમાન !
આણુ શું તો અમીકણ દે, જગાવ્યો મેં અહાલેક-પ્રભો !

ઘડાવી પવડી જગનાથ ! પ્રવૃત્તિ કેરી :
ચહુડી તે પર જીવન ધપતા જગાવ્યો મેં અહાલેક-પ્રભો !

નહીં કાંઈ મળે ત્હો યે મળ્યું દર્શનનું દાન :
મળી સળગી મીઠે મીઠ, ને જગાવ્યો મેં અહાલેક-પ્રભો !

ઉંડી જોળી રહી અધુરી, જરી તલ ભીંજ્યું :
જણ્યું જીવનું જીવન મહારું, જગાવ્યો મેં અહાલેક :

જગતના ચોકની વચ્ચે જગાવ્યો મેં અહાલેક :
પ્રભો ! તુજ દ્વારમાં ઉભી જગાવ્યો મેં અહાલેક.

(૧૧૩)

અનુભવમાળા

અનુભવમાળા લખું, કે ન લખું, તહો ચે શું?

ગહન સત્યો સુખદુઃખ બની આવે:
વિતકબપો જપું, કે ન જપું તહો ચે શું?

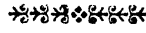
મહાત્ત્વો અશિથિલ ગૂંથાઈ બેઠાં:
હવે આંખો ભરું, કે ન ભરું, તહો ચે શું?

કૃપાઅશ્રુ પ્રિયનાં મળ્યાં હતાં તે:
કરુણ ગીતો રડું, કે ન રડું, તહો ચે શું?

હતાં બહાલાં અણમોલ, વિખેરાયાં:
ભુવન સાજે સળું, કે ન સળું, તહો ચે શું?

અનુભવગીતો લખું, કે ન લખું, તહો ચે શું?

ટીકા

આમન્ત્રણ: રાસેશ્વર=પ્રભુ; સૂર્ય, ચન્દ્ર, તારા અનેક સ્વરજ-
માલાઓના રાસના અધિપતિ.

આવાહન: ટપકતે પાપને મંડપ વિ. આ ભવન જ્યાં પાપ
નિરન્તર ટપક્યાં કરે છે ત્યાં કદી કદી આવો અને પાપનું પુણ્ય કરો.

નયન ઝીલી શકે ના વિ. ‘ઢાટી રવિચન્દ્રની કાન્તિ ઝાંખી કરે’
એવી દેવીની મૂર્તિ દર્શન દે તો તે કાન્તિને નયન ઝીલી ન શકે;
માટે મધુર સુન્દરતાનાં દર્શન માગ્યાં છે.

કિરીટ:

નામાક્ષરો ધૂંટી વિ. ત્હારા નામના અક્ષરો ધૂંટી ધૂંટીને દિવ-
સનાં તેજ વિરામ્યાં, અને રાત્રિઓ પણ પોતાનાં રૂપાનાં કિરણ
તે નામાક્ષરોમાં પૂરીને રૂખી.

ઝરણું=જીવનનું ઝરણું.

ને ધોષ ધોષ વિ. આનન્દધડીના કીર્તિલેખ આરસ ઉપર
દૂધની ધારાઓ રેડી કાર્યો.

પ્રેમોર્મિ જગી શમી અન્ય પ્રદેશ એ તો=પ્રેમની લહરી જડ-
તાના જગતસાગરે નથી જગતી કે શમતી: એ પ્રદેશ તો એર જ છે.

સ્મરણ:

સૌંચી કવિત્વ વિ. ઇ. સ. ૧૮૯૮ નું વર્ષ ગુજરાતને ગોઝારું
હતું: અનેક નરરત્નોનું પ્રાણહારી હતું.

એ આ સુરમ્ય વિ. જ્ઞાનના અનુભવપર અંશ (A priori
elements of knowledge); શુદ્ધ, નિર્મળ ભાવનાઓ (Ideals,
ideas of Kânt); ક્વચિત ક્વચિત થઇ આવતી અવર્ણનીય
(શબ્દોચ્ચારમાં પણ ન મૂકી શકાય એવી) આત્માની સદ્સ્થિતિઓ:

સ્વર્ગપન્થે વિચરવાની મનુષ્યઆત્મામાં રહેલી સ્વાભાવિક પ્રેરણા: સૌ પૂર્વજીવનનું ભાન કરાવે છે.

તે સ્વર્ગજીવન વિ. સ્વર્ગજીવન તે સુખના પિછાનામાં નિદ્રાની સ્થિતિ નથી, સુખની મૂર્છા નથી, પણ પરમ અનુકૂળ પદાર્થોને વિશે સચેતન વિકાસની દશા છે. આ જીવનમાં માનવીના જે વિશેષ અંશુઓ ખીલેલા હોય તે ત્યાં સવિશેષ ખીલે છે, તથા અણુ-ખીલ્યા હોય તે ત્યાં ઉઘટે છે. માનવપ્રાણની સૌ સદ્દશક્તિઓ ત્યાં પ્રગ્લ્ભે છે. પિતાજીના પણ વિશેષ અંશુઓ—સદ્ભાવ, સ્નેહ, કવિતા—ત્યાં પ્રગ્લ્ભે છે.

તહો યે તહો યે કાલાબ્ધિ એ વિ. એ કાલાબ્ધિ અને એ ગહન તિમિરને પણ આત્માનું તેજ પી જશે: અન્તરાયે પડતા એ અન્ધકાર અને એ કાલસાગર અવગણી આત્મા પ્રિય આત્મા-ઓને મળશે.

પ્રભાત:

આ કાવ્ય ખરેડના અન્ધારાના સમયનું નથી, તેમ સહવારના સૂર્યતેજ વિશેનું પણ નથી: ખરેડની ઝાંખ પછીની અને સૂર્ય-પ્રતાપના ખેલાંની શીતલ મીઠી ઉન્નવલતાનું છે. દિવસ કે રાત્રિનો કોઈ પણ ભાગ એ સમયથી વિશેષ મધુર કે શીંગો કે ચેતના-પુનરુદ્ધારક નથી.

લગ્નતિથિ:

શશીમુખી પંચમી=ચન્દ્રમુખી પાંચમ=અજવાળી પાંચમ.

જે વેળમાં વિ. Footprints on the sand of time: લોંગફોર્ડે કવિના જીવનસ્તોત્ર ઉપરથી સ્થિત.

વિસ્મરણ:

આત્મનુપગલાં=ચિતાના ભડક ભડક થતા ભડકાની છાયા રૂપી.

વસન્તશરદમાં સહિયરસાથમાં સુખ ઝીલતાં વિસરવું હોય તો વિસરજે, પણ પ્રભુપણમાં સંભારજે: એ આ કાવ્યનું કહેણ છે.

વયોગ:

જગઅંચળ=જગતને વીંટનાર વચ્ચ=અન્ધકાર. મેઘલી રાત્રિને લીધે જગતફરતો અન્ધકાર ઘેરાય તે.

અતલે=અતલ નામના પાતાળે.

પ્રિયલજ્જિત=પ્રિયથી લજ્જા પામતી.

તમ=તહમારા. તમ=અન્ધકાર.

Sonnet—સોનેટ નામના આ ત્રણ કાવ્યપ્રબન્ધો છે. ઇંગ્રેજી કવિતામાં બે જાતિના સોનેટ છે: એક તો શુદ્ધ ઇંગ્લીશ સોનેટ અને બીજાં ઇટાલિયન સોનેટ. શુદ્ધ ઇંગ્લિશ સોનેટના નમૂના પ્રથમ ગુજરાતીમાં રા. મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટે રચ્યા છે. આ સંગ્રહમાંનું ‘તાદાત્મ્ય’ એ શૈલીનું છે. તે પદ્યતિના સોનેટમાં વિચારનું પ્રાધાન્ય હોય છે અને સંગીત ગંભીર વહે છે. ‘વિયોગ’ તે ઇટાલિયન શૈલીની સોનેટત્રિપુટી છે. તે શૈલીનાં સોનેટ ખાસ કરીને સંગીતમય હોય છે, અને સંગીત લલિત હોય છે.

ગુલાબની કળી

અલી=આલી, સખી. રક્તિ=રક્તિમા=લાલી. રસમૂર્તિ=ત્હારી રસમૂર્તિ. ઝીલ=ધ્રુવગાન: Chorus. ખલે=શોભા આપે. ભજે=સુન્દર લાગે.

અહાલેક વ. વ. અમીરી ખવાસના જ આદમખચ્યા અહા લેકની કફની ધારણ કરી શકે.

ખહેનનું ગીત:

આ કાવ્ય એક લગ્નગીત છે.

સન્ધ્યાએ શણગાર્યા વ. વ. આપણામાં ગોરજ લગ્ન વિશેષે કરી થાય છે અને આ કાવ્યમાંનું લગ્ન પણ ગોરજ લગ્ન જ હતું. તરુવરની ઊંચડી=ઢુંડેવાઇના કુટુંબવૃક્ષની છાયા.

તેજપ્રભા=તેજનેનું તેજ.

પિતૃને પરિવાર=સ્વર્થતાતને કુટુંબ; સ્વરજમાળામાં.

કૃતાર્થ=કૃતિનો અર્થ=સૌ પ્રવૃત્તિનો હેતુ. સ્નેહથી સાંકળેલા મંડપો રચવા તે સૌ પ્રવૃત્તિઓનો-જીવનનો હેતુ છે: વિહાર અને વિલાસ તો માત્ર તે અદૃશ્ય હૃદયભાવની રચનાના દૃશ્ય સાક્ષીઓ છે.
શોભાશોભનહાર=શોભાને પણ શોભાવનાર.

ધણ:

રુમાલ=ફેટો. બગની વેલડી=બગલાંની હાર. હાર તે વેલી અને વેલી ઉપરનાં ફૂલ તે બગલાં. ચતરંગ=ચાર રંગની. ટપ=એ જ વેળા, તરત જ.

જન્મતિથિ:

ત્યાં જે બિછાવી વિ.=તેજ્યન્દ્રિકાનું સાભાર દર્શન લેવાને બદલે તેના આકાશઅન્ધારના શામળા તટને નિરખે છે.

જનશુદ્ધિ=લોકો જેને શુદ્ધિ માને છે તે.

રાસેશ્વરોની મંડલી=સ્વરજમાળા.

તેજમંડલ=Halo, દેવાંશીઓના મુખ ફરતું તેજનું સ્ફુરણ હોય છે તે: પ્રભા.

પધરામણી:

શતધા, શતકોટિધા વિ. જીવનના હારની પાંદડીઓ ઉપર કુટુંબનું સૌન્દર્ય અને રસાત્માઓનો સંઘ અનેક વેળા લખીને—ચિત્રીને તે જીવનનો હાર હે સરલે! ત્હારા પ્રાણનાથને પહેરાવ; સુન્દર કુટુંબ અને રસિક સંગતિ તું ત્હારા નાથને સમર્પ.

પત્રવાંચન:

પ્યારા તણો પત્ર વિદેશનો લઇ

ચાંપી હૃદે મન્દિરમાં લઇ જઇ

ને બહાલ આણી પછી જ્યાંહિ વાંચશે,

કેવા વિચારો કરતી પ્રિયા હશે?

મહુમ કવિ બુલાખીરામની એ કડીમાંથી આ કાવ્યની પ્રેરણા છે.
મૃતક=માટીનો. માટીનો હાથ સ્નેહ આલેખી શકે?

લીંટી=લીંટામાં=સ્વરવ્યંજનના વાંકાચૂંકા આકારોમાં.

ચીંથરા=ચીંથરાનો બનેલો કાગળ.

રસજીવનની ઝાંખી:

માધવિકા=તુલસીનો મંડપ. તુલસીનો રસ ગરમ છે અને તે મન્દ હૈયાંની શીતલતાને ઉષ્મા આપી ઉત્તેજે છે; એમ લોક માને છે.

તારિકાનીરુપલા વેણી=ચોટલા જેવા વિખરાતા તારાનાં કિરણો.

આ કાવ્યમાં અર્ધ ઇનવર્ટેડ ક્રામા છે તે વિચારમાલા સ્વયં છે.

સિન્ધુને:

મૃત્યુને પ્રિયકૂલડાં: મન્દ્ર નાદની અનહદ રેલ અન્તે ઠરી ગઇ અને તહેના મૃત્યુદેવને ચ્હડતાં કૂલ બાઝી ગયાં.

અવસાન તે કોઈ સ્મશાન જેવી ઘોરભૂમિ અને ત્યાં પ્રિયનો નિવાસ માટે તે રમ્ય.

ધીર સમીર:

હોડકાં=નારકવન્દ.

ઝાકળપટ વિ. અન્તરિક્ષથી ઉતરતી ઝાકળ ઉપર તેજનાં કિરણ પડે ત્યારે પ્રકાશની વાદળી જેવું ક્ષિતિજ ઉપર દેખાય છે.

આશા:

કીકી=મહારી કાકી. નેત્ર=મહારાં નેત્ર. મુખડે=હારા મુખ ઉપર. રમેશતાના=રસના ઐશ્વર્ય દેરા.

ગઝલ:

છેલ્લાં બે ચરણો સિવાય આ ગઝલ નીચલા ઇંગ્રેજી કાવ્યનું ભાષાન્તર છે:—

Love's Recompense
Strong in the strife, Dear,
Still the heart's true;
Storm in my life, Dear,
Sunlight for you.
So you are blest, Dear,

(૧૨૦)

Joy shall be mine;
Thorns for my rest, Dear,
Roses for thine.
Life wreath above you
Blossom and light;
Only to love you
My dream in the night.
My song in the sighing—
The star in the sky,
Till life's light is dying
And Love kiss goodbye.
Home Chat. Vol. XIX, No. 245:
November 25th 1899.

સુન્દરીનું પારણું:

આ કાવ્યમાંનાં બે હાલરડાં ટેનીસન કવિની પ્રિન્સેસમાંનાં
હાલરડાંનાં ભાષાન્તર છે. આવ્યે=આવજે.

તાદાત્મ્ય:

તાદાત્મ્ય=સમરૂપતા, Identity.

પોદી ઝાંખી વિ. બહાલાના ભુવનમાં બહુ અજવાળું ન હતું,
પણ ઝાંખું અજવાળું હતું. તે ઝાંખ તે પૂર્વજ્ઞેની છાયા.

ચન્દ્રિકા ચુમ્બતોની=ચુમ્બન પછી મુખ ઉપર મન્દ પ્રકાશ
ઉઠે છે તે.

માતૃરેખા: વિયોગમાં કૃશાંગી થયેલ માટે ‘માતૃરેખા.’

શૂન્ય સ્થાનો વ. વ. આત્મામાં સ્વામીના સ્મરણથી પ્રકાશ
પ્રગટેલો તે કાકામાં આવી ઉભો અને શૂન્ય ઝાંખા સ્થાન અને
વસ્તુઓ ઉપર ઢળવા લાગ્યો.

સરોવર:

શેત્રુંજના શિખર ઉપરથી પર્વતની કૂહેડમાં વિરાજતું એક ન્હાનું સરોવર દેખાય છે. અવિભૂતિવન્તું, ન્હાનકડું, નિર્મલ જલ માત્રથી ભરેલું, ધાસહીણ, ઝાડીના ઘેરાવધુમ્મટ વિનાનું, લીલોતરી-વિમુખ, પથ્થરોની વચમાં તે સરોવરની શોભા કંઈક વિરલ છે. સ્હવારના સમયે પર્વતનો પડદો આડો આવે છે તેથી સ્વર્થતેજનો પ્રતાપ પણ ત્હેના ઉપર નથી પડતો, તેમ જ પવન પણ ત્હેને પટ કરચલી નથી પાડતો. લહરી, તેજ કે લીલોતરી: કંઈ પણ અલંકાર વના સાદી સરલતામાં સ્થિર-અનિમિષ-વિકસેલા વિશાળ નયન જેવું-તે સરોવર કંઈક ગહન વિમલ સૌન્દર્ય દાખવે છે.

મણિમય સેંથી:

સેંથી=કચમાંની રેખા: પગથી. ઉભય અર્થના ધ્વનિ છે.

સન્ધિકા=સન્ધ્યાનું તેજ, આધું ઝળઝળું.

રાજમહારાજ એડવર્ડને:

હૃદયમૂર્તિ હિન્દ=હૃદયના આકારનો હિન્દ.

પ્રતાપવન્તું બ્રિટન વ. Britania needs no bulwark s.

ઈંગ્લિશ રણગીતના એ ચરણ ઉપરથી સ્થિત.

કેસરી: ત્રણ કૂદતા કેસરી તે ઇંગ્લાંડનું રાજ્યચિહ્ન છે.

દેવ=Angels, પરમાર્થદંડધારી સ્વર્ગસ્થો.

અહ્યા અસુર છેદવા, સુરો સ્થાપવા રામશુ: અમ્યુત્યાનમ-ધર્મસ્ય અને ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય એ ગીતાવાક્યો ઉપરથી સ્થિત.

સુદર્શન: દ્વારિકાનગરીની ભર રાત્રિએ એકલું રક્ષા કરતું અને અર્જુનહનુમાનના વિવાદમાં શિલાપાજ નીચે રહી પાજને અખંડિત રાખી હતી એવી સુદર્શન ચક્રની કથાઓ છે.

અમારા સ્નેહ:

માતાને હાથે વિ. આળપણમાં માતા હૈયે તેડી લગાવતાં. છતાં તે હૈયાનાં હેતને આદર ન દીધા, પણ નયના મોતીશું સ્નેહ ક્યોં. તે મોતી કૂદ્યું ને તેની રજ અમારો સ્નેહ સ્વનો મૂકીને ગઈ.

ચૈત્ર શુદ ત્રીજ:

સોમાર્કશુદ્ધ=સોમના ચર્ક સમાન શુદ્ધ. સોમનો ચર્ક શુદ્ધ એટલું જ નહીં પણ પવિત્ર મનાય છે.

પિશાચપતિના ગીતહાસ=શિવજીના અટ્ટહાસ્ય; હાસ્ય છતાં તે અધાર ફહેવાય છે.

અન્ધારહાસ્ય=અન્ધારાનાં હસવાં.

એક વ્યર્થ યાચના:

કિરણઅન્ત શા=કિરણના છેડા સમાન. સૂર્યકિરણનો એક છેડો પૃથ્વી ઉપર અને બીજો છેડો આકાશમાં વસે છે. મહાન ફિલ-સુફ કેન્ટનું એક મહાન નીતિસૂત્ર આ ચરણોમાં છે.

નીતિમન્ત્ર આત્મામાં ફારેલો છે, તેમ જ નીતિબલ પણ આત્મામાં સંચેલું છે. સદિચ્છાના દઢાગ્રહમાં અને સત્સંગમાં નીતિબલના અંકુર છે. ડૉ. માર્ટિનો કહે છે કે Grace-કૃપાવાદની ખોટી સ્થમજણે ખ્રીસ્તી ધર્મના કેથોલીક સંપ્રદાયમાં મહાઅનર્થ કર્યા છે.

શ્વેતામ્બરી સંન્યાસિની:

ખાળા બોલકણી=ખળ ખળ બહેતી નદી.

શિવ=કલ્યાણ; કલ્યાણના પ્રભુ.

પારણ:

ફૂલમાં તારલિયા વ. વ. ફૂલક્યારામાં ચાંદરણાં પડ્યાં હોય તે તારાની પ્રકાશવતી પગલીઓ.

સખીકુલે=સખીના કુટુંબમાં: મોસાળ.

ગ્રાવણી અમાસ:

ચિદાકાશ=એક આકાશ.

ઢોલતી પર્વતાવલિ: આવેશવાળું નયન કેઈ પણ પદાર્થ સ્થામું અનિમિષ જોઈ રહે તો થોડી વારે તે આવેશનું આન્દોલન કીકીમાં આવે છે અને અન્તે બહારના પદાર્થમાં તે દેખાય છે. એવી રીતે જ આ પર્વતમાલા ઢોલતી, અને તેથી જ તે નર્નતા મેઘદગની છાયાનું રૂપક લઈ શકે.

વિશુધોના આત્મામાં વસે છે એવો: જ્ઞાનનું મૂળ પ્રશ્નમાં છે અને કેવળ જ્ઞાનીનાં ઊંડા ઊંડા અન્તરમાં પ્રશ્નની પરંપરા રમ્યાં કરે છે. જ્ઞાની પુરુષ લોભી-Covetous જેવો છે; મૂડી મળી લેતી લેતે કીંમત નથી, પણ નથી મળી તે લેતે હમેશાં ખૂંચ્યા કરે છે. એવી સ્થિતિસ્થાયક એક સૂત્ર “નેતિ” ‘નેતિ’નું છે.

ભેદના પ્રકાશ=ઉષ્માના પૃથક્કરણકારોએ કાળાં કિરણો પણ શોધ્યાં છે: એવો ભેદનો કાળો પ્રકાશ.

સાન્ધ્યતેજ:

આ કાવ્ય નીચલા ઇંગ્રેજી કાવ્યનું ભાષાન્તર છે:—

Light at Evening

It shall be light at evening time,
It shall be light;

A transient cloud obscures thy sky,
But is not night.

It shall be glad at evening time,
It shall be glad;

The passing years bear from thy life
All that is sad.

It shall be free at evening time,
It shall be free;

Thy conflict with besetting sin
Shall ended be.

It shall be sweet at evening time,
It shall be sweet;

Long banished faces drawing near
Thy steps to greet.

It shall be blest at evening time,
It shall be blest;

For thou shalt meet and know thy God,
And in Him rest.

Christian Life: February ૩, ૧૯૦૦.

જીવનનાં વર્ષ:

ખાલકા પાંખડીઓ વીણે છે ને વેરે છે: આપણી એક કહેવત છે કે આપ જાણે મોટો થયો ને જન્મ જાણે નહાનો થયો. કાલ-સરિતાના સ્હામરહામે કાંઈ ઉભા રહી ઉભય જીવનનાવની સફર અવલોકે છે. સ્હામે તીરથી આપણી યાત્રા કેવી દેખાય છે તે કાણ જોઈ-દેખાડી શકશે ?

કેટલાં ? તે કાણ કહેશે ? જન્મ પછી કેટલાં વર્ષ ગયાં તે સઉ કાઈ કહી શકે: પણ આખા જીવનમાંથી કેટલાં વર્ષ ગયાં ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તરદાતા ભવિષ્યવેત્તા કાણ છે ?

ધંદારવ:

રાજકવિ ટેનિસનના ‘ઇન મેમોરિયમ’ કાવ્યના Ring out, wild bells! થી શરૂ થતા ૧૦૬ કા ખંડનું આ ભાષાન્તર છે.

વિશ્વવિધાત્રી=વિશ્વના વિધિલેખ લખનાર મહાદેવી: The Christ to be: કલંકી અવતાર; યાહુદી, ખ્રીસ્તી, હિન્દુ, મુસલમાન, સઉ ધર્મમાં ભવિષ્યના મહાવીરની ભવિષ્યવાણી છે.

વિનોદ અને અભિલાષ:

કદિક ઉન્મત વ. વ. કોષ્ઠક વેળા તો કેલિના તરંગ ઉપર વહી રાત્રિના રેતાળ કિનારે જઈ ચઢતાં: આનન્દગોષ્ઠિમાં રાત્રિ પડતી.

રાજપ્રવૃત્તિ=દુનિયાની મહાપ્રવૃત્તિઓ.

હૃદયમન્દિર સૌરભ દોળતાં=વનહૃદયના આવાસોમાં સુરભિ પ્રેરતાં.

વાંછના:

મહાહેતુ=Purpose, સૃષ્ટિરચનામાં રહેલો અને સૃષ્ટિજીવનથી સાધવાનો પ્રભુનો મહાન સન્કેત.

અતુલ્યમાળા:

સાજ=શણગાર, પ્રધાનની સાથે વસતી ગૌણ વિભૂતિઓ.

સજ્જું=શણગારું.

અનુક્રમણિકા

—❖❖❖❖—

વિષય	પૃષ્ઠ
અનુભવમાળા	૧૧૩
અમારા સ્નેહ	૭૭
અવસાનવેળા	૮૯
અહાલેક	૧૧૨
આમન્ત્રણ	૧૧
આવાહન	૧૨
આશા	૫૬
એક વ્યર્થ યાચના... ..	૮૧
કાલ	૮૩
કિરીટ	૧૩
ગઝલ	૫૭
ગુલાબની કળી	૩૨
ઘંટારવ	૯૯
ચન્દ્રિકાને:-	૭૧
ચેતન	૬૧
ચૈત્ર શુદ્ધ ત્રીજ	૭૯
જન્મતિથિ	૪૧
જીવનનાં વર્ષ	૯૭
તાદાત્મ્ય	૬૩
ધણ	૩૮
ધીર સમીર	૫૫
પત્રવાંચન	૪૬
પદરામણી	૪૫
પારણું	૮૮

પુનઃક્રાર	૮૭
પંખીડાં....	૩૧
પ્રભાત	૨૩
પ્રેમસરૌવર	૬૨
બે કર્શન	૨૪
બ્રહ્મદીક્ષા	૧૦૧
બ્રહેનનું ગીત	૩૫
ભમરૌ	૫૨
મહિમય સૈથી	૬૮
માતાનાં કર્શન	૬૦
રમણીય મૂંઝવણ	૬૪
રસજીવનની ઝાંખી	૪૮
રાજમહારાજ એડવર્ડને	૭૨
લગ્નતિથિ	૨૫
વિનોદ ને અભિલાષા	૧૦૬
વિયોગ	૨૯
વિસ્મરણ	૨૭
વીરાંગના	૭૬
વાંછના	૧૧૦
શ્રાવણી અમાસ	૯૨
સ્વેતામ્બરી સંન્યાસિની	૮૪
સન્દેશો	૫૩
સરૌવર...	૬૭
સાન્ધ્ય તેજ	૯૫
સાગરને...	૯૬
સિન્ધુને:-	૫૪
સુન્દરીનું પારણું	૫૮
રમરણ	૧૭
હાલરડું...	૧૬
ક્ષિતિજની પાળે	૭૦

